

DEMETER JÚLIA–PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

ISMERETLEN CSOKONAI-VERSGYŰJTEMÉNY SZATMÁRBÓL*

A Magyar Tudományos Akadémia és a Román Tudományos Akadémia csereegyezményének keretében kéthetes kutatóúton vettünk részt Erdélyben. A Szatmár Megyei Könyvtár értékes, régi gyűjteményének átvizsgálásakor¹ több drámaszöveg mellett egy kéziratos versgyűjteményt is találtunk.² A kézirat több szempontú vizsgálata után kitént, hogy a kötet Csokonai-autográfokat is tartalmaz: a 196–199. lap versei, dátumbejegyzései és a 148. lap metrumképletei Csokonai kézírását őrzik, s az ő keze írásával maradt fenn *A Feredés* című versének jelentős része (1v–3r),³ továbbá több szövegbeli javítás is. A kötetben 62 ismert, magyar nyelvű Csokonai-vers (ebből egy vers kétszer is előfordul) és két állatdialógus található.

A kötet legfontosabb újdonsága egyrészt az a mindezidáig ismeretlen Csokonai-vers (*Edgy Vén Asszonyrol*), melynek csak a címét ismertük egykorú, részben autográf címlistákból, most azonban feltételezhető szövege is előkerült. Jelentős eredmény a *Vis et nequitia* című vers magyar változatának előkerülése is: a verset Vargha Balázs több Csokonai-kiadásban közölte ugyan, de a kutatók kétes hitelűnek tartották, ezért a kritikai kiadásból kimaradt. A gyűjteményben való felbukkanása megerősíteni látszik a korábbi feltételezést, miszerint joggal tartható Csokonai egyik korai művének. Emellett további négy versszövegről gyanítható (a kézirat sajátos jelölési rendszere alapján), hogy ugyancsak Csokonaitól származik. Két esetben – *Szerelmes Eggyezés, Amint és Laura a' Fák között* – a hiányzó sajátkezű kéziratot rejtí a gyűjtemény. Ugyancsak újdonság, hogy több, a kritikai kiadásban nem autográf kéziratból közölt vers teljesebb vagy pontosabb (olykor a közlések eddigi bizonytalanságait is eldöntő) szövegét adja meg a szatmárnémeti kézirat, pl. *A' Reggel* hiányzó 19 záró sorát, a *Musa vetat mori* két változatát. A gondosan szerkesztett, szép, tiszta írásképű, tartalomjegyzékkel ellátott kötet fontos

* A Román és a Magyar Tudományos Akadémiák csereprogramján túl a további kutatást az OTKA T 031918 és T 042967 sz. programja tette lehetővé.

¹ A könyvtár kéziratos anyagára Csörsz Rumen István hívta fel a figyelmünket, segítségét ezúton is köszönjük. Ugyancsak köszönetet kell mondanunk a könyvtár kézirategyűjteményét gondozó két bibliográfus, Marta Cordea és Paula Vasil-Marinescu szíves segítségéért is.

² Biblioteca Județeană Satu Mare, Románia. Jelzete: Ms 82. Leírását lásd STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., 2002, 460–461.

³ Az MTA K 672/IV, 107a–110b lapjain megvan ugyanennek a versnek a Csokonai által lejegyzett szövege. A két kézírás teljesen azonos.

bizonyítéka a Csokonai-kultusz korai kialakulásának, s pontosítja és megerősíti a Csokonai-életrajz 1794–1795-ös adatait is.

A kézirat leírása

A gyűjtemény a szatmárnémeti gimnázium könyvtárából került a megyei könyvtár tulajdonába, eredetéről annyit lehet sejteni, hogy egy nagyobb sárospataki anyaggal együtt jutott Szatmárnémetibe, jelen kötet azonban – tartalma, főleg az 1–199. lapig terjedő első része alapján – egyértelműen Debrecenből származik. A kötet gerincén egy szakadt szélű kék címkén a K 189-es régi jelzet olvasható. Mérete 125×190 mm-es, 8° rét, kötése meglehetősen rossz állapotú papírkötés, barna bőr gerinccel és sarkokkal. 293 számozott lapból, valamint 2 számozatlan levélből (előzéklapból?) áll. Ezek közül a második csonka, a kötet végéről e két levél megfelelőjét utólag kitépték, ezért hiányzik a kötet tartalomjegyzékének vége. Az első előzéklapon a „Probatío Calami” olvasható. Az 1–199. lap egykorú, kézzel írt számozású, a 107–108. lap hiányzik, a számozás viszont itt – nyilván tévedésből – ugrik, s a 110. lappal folytatódik: a 106. és a 110. lapokon tehát csonka verseket találunk. Nincsen nyoma annak, hogy a hiányzó lapokat kitépték vagy kivágták volna. A 110. lap tetején, a lapszám előtt halvány tintával *11* vagy esetleg *111* olvasható, alatta ugyanazzal a halvány tintával két olvashatatlan szó. A téves számozásból következően a 110. laptól a 199-ig a páros lapszámok a jobb (recto) oldalra kerültek. A 199. utáni levelet kivágták, csak egy vékony csíkja maradt benn a kötetben. A 199. lap után az addigi laponkénti számozást levelenkénti váltja fel, s a ceruzás, láthatóan utólagos számozás előlről kezdődik (1–47v). A 12. és a 13. levél között ebből az egységből is hiányzik egy levél, melyet nyilván még a számozás előtt téptek ki.

Kézenfekvő lenne a kéziratot a lapszámozása alapján két nagy egységre bontani, a kötet összeállításának módjára azonban biztosabb támpontot nyújthat a lapok fekete tintás bekeretezése. Az 1–196-ig terjedő egységben minden lapnak gondosan meghúzott kerete van; a 195. lapnál a kötés szétválik, de a keret még két további lapon megtalálható. (Ezen belül van még egy apró eltérés: a 112. lappal bezárólag dupla vonallal meghúzott a keret, a 113–195. lapokon már csak szimpla vonallal.) A 197. laptól a kötet végéig már nincsenek keretes oldalak.

Mindezek alapján az első egységnek az 1–195. lap tekinthető. A második egység a 196–199. lap, amely Csokonai autográf verseit tartalmazza. Ezután következik a kötet új számozást kezdő harmadik egysége (1–43v), amelyben csak magyar nyelvű Csokonai-művek vannak: 26 vers és két állatdialogus; ezeket egy újabb kéz másolta be, az előzőeknél valamivel később. E harmadik egység elején található *A Feredés* autográf részlete. A gyűjtemény negyedik egysége az *Index Propositionum et Rerum, Alpha-betico ordine* a 44v–47v lapokon, amely a kötet első egységének (p. 1–195.) lényegében valamennyi költeményét (közülük többet többször is feltüntetve) tartalmazza, de csak a Q betűig, a 47v után az utolsó két levél hiányzik. (A harmadik és a negyedik egységet elválasztó 44r lapon utólagos bejegyzések, tollpróbák láthatók.)

A gyűjteményben összesen mintegy 10 kéz írása található, de többségük csak egy-egy rövid verset, kiegészítést vagy megjegyzést („*lenni bizony*”, „*significat*”) írt bele a kötetbe, főként az üresen hagyott helyekre. Az egységes, tudatos koncepcióval összeállított gyűjtemény döntő többsége – a két számozott egységnek megfelelően – két kéz írása, de az üresen maradt fél és negyed lapnyi helyekre utólag újabb kezek másoltak be legalább hat verset, többek közt Szentjóni Szabó László két költeményét. Minden írás jól olvasható, alig van benne törlés, javítás. A kötet összesen 162 verset és 2 állatdialógust tartalmaz.

A kötet keletkezése

Csokonai az 1784–85-ös (márciussal kezdődő) tanévben szintaxista volt Budai Ézsaiásnál, aki 1786–87-ben is foglalkozott vele, magántanítónaként (*privatus praeceptor*). 1785. március 17-én kezdte poétai osztálybeli tanulmányait, tanára (*publicus praeceptor*: köztanítója) ekkor Kovács József volt. Az 1788–89-es tanévben Fodor Gerson metaphysicai osztályába járt. 1794. január 11-én lett a poétai osztály *publicus praeceptor*a. Fennmaradt a *Specimen poëtarum*, Csokonai latin nyelvű tananyagbeosztása, amely a dátum tanúsága szerint (1794. szeptember 23.) a tanév második félévére készült.⁴ A tanítást március 24-én kezdte meg, s az 1794. december 19-én tartott fegyelmi tárgyalás mentette fel praeceptor állásából.⁵ A költő valószínűleg tanárként kezdte átdolgozni, javíthatni a verseit, s ennek a fázisnak a bizonyítéka a szatmárnémeti kéziratos gyűjtemény is. A kritikai kiadás összefoglalóját az iskolai poézis-oktatásról és a propositiók íratásáról tökéletesen alátámasztja a gyűjtemény tartalma és a versek sorrendje: „Az iskolai propositiók írása tanári példamutatás alapján történt, úgy, hogy a poeseos praeceptor mintául verseket olvasott fel magyar költőkből [...], vagy pedig lediktálta tanítványainak saját költeményeit.”⁶

A versgyűjtemény első egységét (p. 1–195.) kétségkívül Csokonai egyik tanítványa jegyezte le Debrecenben, 1794-ben. Erre utal mindjárt a 4. számozott lapon, a *Fősvény* cím nélküli szövege (*De eadem Prop[ositi]one*) fölé írt bejegyzés: *A Publ.[ico] P.[raeceptor] Cs[okonai] M[ihály] Dict.[ata]*. Előtte a kötet tulajdonosának és első másolójának két iskolai feladata olvasható: *Le kell írni az estvét Primo haec fuit prop[ositi]o és A' Fősvényt le kell írni*. Mindkét vers gyenge, iskolás megoldású, ezeket követi a témának Csokonaitól való megverselése: először a fősvényről, majd az estvéről szóló verse. A további versek is iskolai gyakorlatok, melyekhez hasonlóakat Csokonai is írt (pl. *A' Tavaszcím, Edgy poétai fel vidulás, Az álom, A' hadról, Edgy rosz hazafinak meggyalá-*

⁴ MTA K 755, 38a; CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei: Költemények*, 1–5, s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Bp., Akadémiai Kiadó, 1975–2002 (a továbbiakban: CSVMÖM Költemények), 1, 343; CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei: Feljegyzések*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, SZÉP Beáta, Bp., Akadémiai Kiadó, 2002 (a továbbiakban: CSVMÖM Feljegyzések), 276.

⁵ *Csokonai emlékek*, összeállította és a jegyzeteket írta VARGHA Balázs, Bp., 1960 (a továbbiakban: *Csokonai emlékek*), 37–64.

⁶ CSVMÖM Költemények, 1, 345–346.

zása címmel). A 11–12. lapon olvasható Csokonai-vers 7. versszaka mellett ismét ott van az utalás a diktálás tényére (*Dict.*), a címsor fölött pedig egy dátum: *d. 2^a May – 794.*

A gyűjtemény első részének legkorábbi verse 1786-ból, a legkésőbbi 1794-ből való. Ez a rész a Zöld-kódexszel (MTA K 672/IV.) mutatja a legtöbb rokonságot.

Azonos a két gyűjtemény szerkezete:

– a propositiók kidolgozásánál a diákok verseit Csokonai saját, mintaként diktált versei követik, a diákok lejegyzésében;

– mindkettőben vannak autográf Csokonai-versek;

– Csokonai tanári javításai mindkét kéziratban megfigyelhetők: a Zöld-kódex szinte minden versénél, a szatmárnémeti gyűjteményben pedig csak néhány esetben;

– a verscímek mellett mindkét kéziratban gyakoriak a hasonló propositióra való paginatalások, visszafelé és előre egyaránt;

– a kötet végén ábécébe rendezett index található.

A kevés javítás a gyűjtemény *purum* füzet jellegére vall, feltűnő azonban, hogy latin és magyar nyelvű verseket egyaránt tartalmaz.⁷ A gyűjtemény verseinek csoportosítása ugyancsak iskolai tananyagra vall: az első versek túlnyomórészt páros rímű tizenkettősökben készültek, a következő nagyobb csoport hexametereket és disztichonokat tartalmaz, majd ezt követi a bonyolultabb időmértékes képletek gyakorlása, mely utóbbi csoportban többször is szerepel a megvalósítandó verssor képlete. Mindhárom nagy csoportban feltűnnek Csokonai saját költeményei és javításai.

A Zöld-kódexben olvasható bejegyzések (*HD Praep.*, *AD P. Pr.*) és a szatmárnémeti kéziratban található, diktálásra vonatkozó utalások eldönteni látszanak azt a vitát, amely a Zöld-kódex körül kialakult: mindkét szövegegyüttes Csokonai tanítószkodása idején keletkezett, s a Csokonai által mintaként lediktált, valamint a diákjai által iskolai gyakorlatként írt verseket tartalmazza elsősorban. Az egy időben való diktálás tényét megerősítik a két szöveg teljesen azonos hibái. Ilyen pl. *A' Fösvény* című vers 21. sora: *Balgatag. (igy kiált<)> tekintvén az eget*). Mindkét szövegben utólag törölték ki a mondatközépi zárójelbet: a diktálás hangsúlyából úgy érezték, hogy a mondatnak vége van, s csak utóbb derült ki a diákok számára, hogy az egész mondatot kell zárójelbe tenni.⁸ A kis- és nagybetűket is utólag javították ki a diákok, pl. *Az estve* című versben, amelyben az *enyészet* és az *estve* szót először kisbetűvel írták le és csak Csokonai instrukciója nyomán javították ki nagybetűre, jelezve a fogalmak megszemélyesítését.

A szatmárnémeti kéziratgyűjtemény versei ugyanakkor már modernebb helyesírásúak, s található jó néhány változtatás is bennük a Zöld-kódexbeli első változathoz képest. Hiányoznak viszont azok a betoldások, pótlások, amelyekkel a kiadásra való előkészítés nyomán, illetve a *Diétai Magyar Műsában* való közlés érdekében bővítette ki, dolgozta át a verseit a költő. A kötet első két része (1–199) tehát kétséget kizáróan 1794. március 24. után, de 1796. november 1. előtt készült. Ez a rész a Zöld-kódexen kívül még két ismert kézirattal mutat rokonságot: a verscímek feltűnő egyezést mutatnak Csokonai barát-

⁷ A szakirodalom általában egyetért abban, hogy a diákok külön füzetbe tisztázták a latin és a magyar verseket. CSVMÖM Költemények, 1, 327–328.

⁸ CSVMÖM Költemények, 1, 377.

jának, Kiss Imrének a 22 korai vers címléírását tartalmazó jegyzékével (MTA K 3/71), a versszövegek pedig Jókay József kéziratos gyűjteményével (OSZK, Oct. Hung. 695) mutatnak sok hasonlóságot.

1. táblázat:

A szatmárnémeti kézirat első egységének (1–195) ismert Csokonai-versei
(A Zöld-kódex sorrendjébe rendezve)

A	B	C	D	E
A vers címe (és száma) a kritikai kiadásban	A vers címe a szatmárnémeti gyűjteményben	Zöld-kódex lapszáma	Szatmári gyűjt. lapszáma	Megjegyzés (Dólt-tel: a kéziratban)
A Zöld-kódexben is szereplő 27 vers:				
<i>Az Estve</i> [I.] 1, 4.	<i>Az Estvéről</i>	38b–39a	3–4.	<i>Dictat.</i>
<i>A' Fösvény</i> I, 6.	<i>De eadem Pro[positi]one</i>	39b–40b	2–3.	<i>A Publ. P. Cs. M. Dict.</i>
<i>Quem Dii oderunt, Praeceptorem fecerunt</i> I, 12.	<i>Quem Dii oderunt, Praeceptorem fecerunt</i>	43b–44ab	22–24.	<i>Dictat.</i>
<i>Az Álom</i> [I.] 1, 14.	<i>Az Álomról</i>	45ab	30–31.	<i>Dictat. pag. 6.</i>
<i>Mindég közel van a' Halál</i> I, 15.	<i>Mindenütt a' Halál. A' morte h[omi]nes s[em]p[er] tantundem absumus</i>	45b–46b	41–43.	<i>Dict.</i>
<i>A Poéta csak gyönyörködni szeret...</i> I, 16.	<i>A' Poéták[nak] n[em] kell kints. csak edgy friss kert</i>	47b–49a	11–15.	<i>d. 2^a May – 794. Dict.</i>
<i>Constantzinápolly</i> [I.] 1, 25.	<i>Constántzinapolly</i>	49a–50a	76–77.	<i>pag: 71</i>
<i>Czigány</i> I, 26.	<i>A' Tzigányról</i>	50b–51b	78–80.	
<i>A' Had</i> [I.] III, 192.	<i>A' Hadrol</i>	51b (1–10. sor)	74–75.	<i>pag: 7. Caetare vide pag: 82.</i>
<i>A' színesség</i> I, 28.	<i>Lurida sub dulci melle venena latent. [A' színesség]</i>	53ab	55–56.	<i>Dictat.</i>
<i>A' Szabadság</i> I, 31.	<i>Libertas optima rerum</i>	54b–55b	57–58.	<i>pag: 27.</i>
<i>A' rövid nap 's hosszú éj</i> I, 43.	<i>A Rövid Nap és hosszú Éjj</i>	60ab	71–72.	
<i>A szerentse változó</i> I, 55.	<i>A Szerentsétől [me]g n[e] rettenj</i>	61b–62a	87–88.	
<i>A Tengeri Zivatarról</i> I, 56.	<i>A' Tengeri Zivatar</i>	62a–63a	89–91.	
<i>A Kevély</i> [I.] 1, 58.	<i>A' Kevélyről</i>	63a–64a	92.	
<i>A Föld Indulás</i> [I.] 1, 59.	<i>A' Föld-indulásrol</i>	64ab	93–94.	
<i>A' Gazdag</i> I, 60.	<i>A Gazdagrol</i>	64b–65b	95–96.	
<i>Rút ábrázat szép ész</i> [I.] I, 61.	<i>Rut ábrázat 's Szép ész</i>	65b–66b	97–99.	
<i>Az Ember gyűlölő</i> I, 62.	<i>Az Embert Gyűlölő Timon</i>	67a	102.	
<i>A' Párt Űtő</i> I, 80.	<i>A' Párt-űtő</i>	68a	105.	
<i>Magyar Hajnal hasad</i> [I.] I, 81.	<i>Magyar hajnal hasad</i>	68–69a	106.	
<i>Eggy Magyar Gavallér</i> I, 82.	<i>A' Magyar Gavallér</i>	69b–70a	100–101.	
<i>A' Reggel</i> I, 83.	[Cím nélkül; eleje hiányzik]	70b–71ab	110.	ismeretlen 19 sor
<i>A Dél</i> [I.] 1, 84.	<i>A' Délről</i>	72ab	111–112.	

A	B	C	D	E
<i>A Tél [I.]</i> I, 85.	<i>A' Télről</i>	73ab	113–114.	
<i>A Nyár [I.]</i> I, 86.	<i>A' Nyárrol</i>	74ab	115.	
<i>Az Ősz</i> I, 87.	<i>Az Őszről</i>	75ab–76a	117–119.	
A Zöld-kódex elé kötött, nem autográf szövegek (3 vers):				
<i>A' Békesség [II.]</i> I, 54.	<i>A' Békességről</i>	ZC elé kötött	120–121.	
<i>Az Árvíz</i> I, 52.	<i>Az Árvízről</i>	ZC elé kötött	43–44.	<i>Dict. pag: 21.</i>
<i>Musa vetat mori</i> I, 53. és <i>Serkentése a' Múzsának</i> III, 255.	<i>Musa vetat mori [II.]</i>	részben ZC elé kötött	35–36.	<i>Dictat. pag: 18.</i> Jelentős eltérés
A Zöld-kódexben nem szereplő szövegek (4 vers):				
<i>Serkentése a' Múzsának</i> III, 255.	<i>Musa vetat mori [I.]</i>	Nincs a ZC-ben	18–21.	11. sor mellett: <i>dictat. pag: 35</i> Jelentős eltérés
<i>A' Hír</i> III, 193.	<i>A' Hírről</i>	Nincs a ZC-ben	84–86.	Magyarázó jegyzet a vershez
<i>A' vidám természetű poéta</i> II, 128.	<i>A' vidám természetű Poëta</i>	Nincs a ZC-ben	37–40.	<i>Dictat.</i>
<i>Jöszte Poétának</i> II, 93.	<i>Jöszte Poëtának</i>	Nincs a ZC-ben	29.	

A Zöld-kódex leveleinek növekvő sorrendjébe rendezett táblázatból világosan látszik, hogy a szatmárnémeti gyűjtemény diktált, paginaturalással ellátott versei a Zöld-kódex első felében szerepelnek, s a gyűjteményen belül is az egység első részében találhatóak; a Zöld-kódex további versei közül ugyancsak sok megvan a gyűjteményben, de onnan már hiányoznak a diktálásra, hasonló címek lelőhelyére vonatkozó megjegyzések. A gyűjtemény szinte pontosan követi a Zöld-kódex verseinek sorrendjét a 61b–76a lapokon, épp azoknál a verseknél tehát, amelyekhez már nem fűzött megjegyzést a másoló.

A kötet második, autográf egységében még két dátum szerepel; a 196. lapon: *Ketskemét. Apr. 11^{dikén} 1795.*, és a 198. lapon: *A' Hídi sétálásközbe' Maius 10^{dikén}*, mindkettő Csokonai kézírásával. Összehasonlítva az MTA K 755. számú autográf versgyűjteményében található kézírással és dátumokkal (pl. a 7b lapon: *Pesten, május 9.*), jól látható az azonosság.⁹ A dátumok mellett árulkodó az egyes versek keletkezéstörténete, az átdolgozások időpontja is.

Csokonait 1795 húsvétján Kiskunhalasra küldte legációba a kollégium, onnan azonban nem tért vissza Debrecenbe, hanem betegségére hivatkozva iskolai engedélyt kapott a Halason maradásra.¹⁰ (A húsvét abban az évben április 5–6-ra, pünkösd május 24–25-re esett.¹¹) Közben Kecskeméten is járt, ott ismerkedett meg Mátyási Józseffel, s mint ekkor Mátyásihoz írt versében (*Mátyási József Úrnak*) is említi, együtt utaztak Pestre,

⁹ Köszönjük Debreczeni Attilának a kézírás azonosításában nyújtott segítségét.

¹⁰ CSVMÖM Költemények, 3, 681.

¹¹ CSVMÖM Költemények, 3, 688–689.

valamikor április végén vagy május legelején.¹² Május 3-án már bizonyosan Pesten volt Csokonai, mert e dátummal jegyzi be nevét a pesti egyetemi könyvtár vendégkönyvébe.¹³ A pesti tartózkodás idejéből több pontosan datált verse is fennmaradt: a Batthyány József hercegprimáshoz írott latin nyelvű udvarló verse kéziratán a *Pestini. d. 9as Maii. a. 1795.*,¹⁴ a Mátyásinak szóló vers autográf kéziratán a *Pest. 10 Mai. 1795.*¹⁵ keltezés található. Bizonyosan Pesten tartózkodott még május 15-én is, ekkorról keltezi *A' Dugonits' Oszlopa c.* versét: *Pest. 15: Maj. 1795.*¹⁶ Martinovics Ignác és társai kivégzésének napja 1795. május 20-a volt. Csokonai aznap valószínűleg találkozott Budán „volt tanítójával, a perbe fogott, de szabadon bocsátott Fodor Gersonnal is.”¹⁷ A május 25-i pünkösdöt, újabb legációban, valószínűleg Szabadszálláson töltötte,¹⁸ onnan június elején tért vissza Debrecenbe,¹⁹ ahol június 15-én mondta el búcsúbeszédét, s hagyta el a kollégiumot örökre.

A kötetben szereplő valamennyi dátum összhangban áll az életrajzi adatokkal, ezért biztosra vehetjük, hogy a füzet, amely eredetileg Csokonai egyik diákjéé volt, egy időre (1795 májusában) Csokonaihoz került, s ő kezdte bemásolni ide költeményeit. Nem tudunk arról, hogy Csokonait valamelyik tanítványa elkísérte volna Kecskemétre és Pestre, ezért az akkor még csak a 195. lapig kész (de további két bekeretezett, üres oldalt tartalmazó) kötetet neki magának kellett elkérnie egy elvinnie.

Az utólagos, újabb számozású rész, a kötet harmadik egysége (1–43v) *A Feredés* című verssel kezdődik, eddig ismeretlen kéz írásával, melyet az 1v laptól maga Csokonai folytat. Ekkor tehát a kötet már valaki máshoz került, aki folytatta a Csokonai-versek bemásolását, az első vers másolása idején azonban ez a másoló még bizonyosan együtt volt Csokonaival, hiszen csak így képzelhető el *A Feredés* autográf folytatása. (Egyes jelölések alapján elképzelhető, hogy a kötet később is járt Csokonai kezében, de akkor már nem javított bele.) E harmadik egység több kéz írásában csak Csokonai-verseket tartalmaz. A bejegyzett versek közül a legkorábbi 1792-es, a legkésőbbiek talán 1795-ösek, de sok a bizonytalan keltezésű. E rész kéziratai legtöbbször a közel egykorú másolatokkal azonosak: a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában, Debrecenben található (R 788), vagy Nagy Gábor (OSZK, Fol. Hung. 893), vagy Losonci Farkas Lajos (valószínűleg az eredetiről készült) másolatgyűjteményének, az ún. Piros kódexnek darabjaival (OSZK, Oct. Hung. 395).

¹² CSVMÖM Feljegyzések, 568; CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei: Levelezés*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Bp., Akadémiai Kiadó, 1999 (a továbbiakban: CSVMÖM Levelezés), 42–44, 455.

¹³ CSVMÖM Feljegyzések, 232.

¹⁴ CSVMÖM Költemények, 3, 677–680.

¹⁵ CSVMÖM Költemények, 3, 681.

¹⁶ CSVMÖM Költemények, 3, 690.

¹⁷ CSOKONAI VITÉZ Mihály *Minden munkája*, szerk. VARGHA Balázs, Bp., 1975, II, 1054–1055.

¹⁸ CSVMÖM Feljegyzések, 568.

¹⁹ JUHÁSZ Géza (*Csokonai-tanulmányok*, Bp., 1977, 263) szerint június 10-én. A kritikai kiadás, adatok híján, nem adja meg a Debrecenbe visszatérés időpontját: CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei: Szépprózai művek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990 (a továbbiakban: CSVMÖM Szépprózai művek), 418–420; CSVMÖM Levelezés, 459–460.

A láthatóan azonos íráskép alapján valószínű, hogy a kötet első tulajdonosa készítette a kötet negyedik egységét, az A-tól Q-ig terjedő tartalomjegyzéket (*Index Propositionum et Rerum, Alpha-betico ordine*, 44v–47v) is. Itt laponként 2–2 függőleges hasámban szerepelnek az ABC betűi (44v: A, B; 45r: C, D; 45v: E, F; 46r: G, H, I; 46v: L, M; 47r: N, O; 47v: P, Q). Az eredetileg kimaradt H betűt újabb kéz szúrta be utólag a G alá, de ide csak 2 verscím került, s a *vide plura etiam post V.* bejegyzés utalja az olvasót a tartalomjegyzék ma már hiányzó végéhez. A Q betűnél egyetlen cím szerepel, a következő kitépelt levél maradványán pedig látható az R betű.

A kötet első tulajdonosa

A kötet szerkezetéből nyilvánvaló, hogy az első másoló (és tulajdonos) a poétai osztály valamelyik tanulója lehetett. Az első rész kézírásának és a *J. Gy. Jegyzékeként* (MTA K 755, 38b) számon tartott kézirat írásképének összevetése alapján megkockáztatjuk a feltételezést, hogy ez a diák talán Győri József (Josephus Győri), Csokonai egyik legkedvesebb tanítványa volt. Győri József 17 éves, nászályi születésű, poéta classis-beli diák neve többször szerepel Csokonai pörének anyagában: a vallomások szerint rendszeresen részt vett a közös borozgatásban, éneklésben, táncban, de volt olyan is, amikor tanítója estéknél verseket diktáltatott vele:

- K. Mit tsináltak Pretzeptoroddal a' Classisb[an], mikor ide fel voltál?
F. A' minap verseket diktáltatott velem Rhédeinek, t. i. a' Hatvani Úr Epitáfiumát.
[...]
K. Hányszor voltál ide fel?
F. Vóltam valami tizszer vagy tizenkétszer.²⁰

Csokonainak később sem szakadt meg a kapcsolata volt diákjával. A *Diétai Magyar Múzsza* terjesztésében is segédkezett²¹ (9 példányt adott el), és nevét megtalálhatjuk Csokonai előfizetőinek 1802-es debreceni névsorában is. Halka István 1804-ben írt levele szerint Csokonai „a' Ns. Collegiumba egy Lístát inditatott el Győri Josef Uram által hogy a' kiknek tetszik előre fizessenek, vagy Praenumeráljanak.”²² Mindez alátámasztja Szilágyi Ferenc megállapítását, miszerint „Győri József a költő bizalmas baráti köréhez tartozott”.²³ Szilágyi Ferenc meggyőző érveket hoz fel mellett, hogy a csak kezdőbetűkkel aláírt versjegyzéket Győri József készítette.²⁴ Ha ezt a hipotézist elfogadjuk, a szatmárnémeti kéziratot is Győri Józsefnek kell tulajdonítanunk. Csokonai hozzá fordult, amikor készülő kötetéhez hiányzó verseit és kottáit kezdte összegyűjteni. Erre válaszként

²⁰ *Csokonai emlékek*, 50.

²¹ CSVMÖM Levelezés, 925.

²² CSVMÖM Levelezés, 304.

²³ CSVMÖM Költemények, 1, 204.

²⁴ CSVMÖM Költemények, 1, 204.

született *J. Gy. Jegyzéke*: Győri József ekkor²⁵ írta le hevenyészve a nála lévő versek címeit (összesen 43 – és egy 44., kihúzott – tételt) Csokonai 1794. szeptember 23-i keltezésű, latin nyelvű tantervének (*Specimen poëtarum*) túloldalára.²⁶ Ha valóban Győrié a jegyzék és a szatmárnémeti kötet első egysége is, akkor az is érthető, miért nem azonos a jegyzéken szereplő lista a szatmárnémeti kötet első felének verseivel: ekkor a kötet már elkerült Győritől, abba már a második (majd a további néhány) másoló írta a Csokonai-verseket.

Autográf Csokonai-bejegyzések

Csokonai sajátkezű írása csak a versgyűjtemény 1–199. és 1v–3r lapjain található, a 3r után nincs ilyen.

A fennmaradt verskéziratok, levelek, feljegyzések alapján kétséget kizáróan megállapítható, hogy Csokonai írását rejti a 196–199. lap (*Szerelmes Eggyezés; A' Hidi sétálás-közbe' Maius 10dikén; Magyar Dal. Szerzette Lavotta Úr; Duetto. Kettős Ének. A' Pesti Práter, vagy Közönséges Kertbe Maius' 20dikán*), továbbá az 1v–3r lapokon, a 35. sorral kezdve *A Feredés*.

A kötet első tulajdonosa által készített versek szövegét Csokonai kijavította: ezt a feltevést igazolja az autográf Csokonai-kéziratokkal való összehasonlítás, másrészt a szatmárnémeti gyűjtemény tintaszínének és jelhasználatának elemzése. A kötetben ugyanis feltűnő egy a szövegekénél jóval halványabb tintaszín, így pl. *A Szerentsétől [me]g n[e] rettenj* (87–88.) és esetleg *A' Hadrol* (74–75, 82.) című Csokonai-vers szövegében. A javításokat részletesen a versgyűjtemény tartalmi ismertetésében tárgyaljuk.

Valószínűleg Csokonaitól származnak a metrumképletek a 148. lap alján.

A gyűjtemény egyes helyein vannak ugyancsak halványabb tintával írt betűk, jelek, szótöredékek, számok, ezekről azonban nem lehet eldönteni, kitől származnak, és némelyikük nem is értelmezhető. Ilyenek pl. a 85. lap tetején halvány tintával *aK*, a 116. lapon a lapszám mellett *Ly*, a 122. lap alján *Lop...*, a 171. lap tetején *Aze*, a 190. lapon három szám. A 129. lap alján egy számítás látható, nem tudni, hogy ez évszámot rejt-e vagy egy kötetterjedelem kalkulációja (amelyből több is fennmaradt Csokonaitól):

1810

1762

==48

²⁵ Valamikor 1800–1803 között: CSVMÖM Levelezés, 345, 925–926.

²⁶ CSVMÖM Költemények, 1, 205–206; CSVMÖM Levelezés, 345–346.

Ismeretlen Csokonai-versek a gyűjteményben

A javításoknál már említett halvány tinta a kötet számunkra legfontosabb jelölésekor is feltűnik: bizonyos verscímekeket a halvány tintás kéz egy + jellel látott el. E + jelek szinte kizárólag Csokonai verseinél szerepelnek, valószínű tehát, hogy egy tervezett Csokonai-kötet számára készítette a jelöléseket valamelyik másoló vagy maga Csokonai. A tinta színén kívül ugyanis Csokonai autográfjára vallhat a tollhasználat is, az általunk autográfknak tartott javítások jelei ugyancsak hasonlítanak.

A harmadik egységben (1–43v) nem minden címnél szerepel a + jel. Eszerint tehát – hacsak nem véletlen hiányokról van szó, amit ugyancsak nem tudunk kizárni – nem automatikusan került volna bele minden Csokonai-vers a tervezett kötetbe, hanem bizonyos válogatási szempontok szerint. E részben csupán 9 verset jelöl kereszt (*A szerelmes szemek, A patyolat, A Poétákba lako Istenség, A távolról kinzo, A' Versengő Erzékenységek, Hány a Grátzia (Ausoniuse.), Első Szerelem érzés*, [itt következik az elején csonka vers, értelemszerűen cím és + jel nélkül: *A' Szabadulás*], *A' Víz ital*; továbbá *Minden Szerelmes Katona*). Ebből a csoportból az első 8 vers egy tömböt alkot, ahol a csonka *A' Szabadulás*on kívül csak *Az Éjj, 's a' csillagok* mellől hiányzik a + jel. E rész többi darabjánál, tehát 16 versnél és a 2 állatdialógusnál nincs + jel. A tervezett kötet esetleges szempontjait ezek alapján nem tudjuk rekonstruálni.

Sokkal izgalmasabb a gyűjtemény első egységének (1–195) + jelölése, ott ugyanis a 34 általunk ismert Csokonai-vers közül összesen 31 van megjelölve kereszttel, további kettőnél pedig érthető vagy legalábbis magyarázható a hiánya: az egyik mellett a *Dictat.* megjegyzés helyettesít(het)ti a keresztet (listánkon a 29. sz.), és érthetően nem szerepel + jel a csonka [*A' reggel*] (listánkon a 70. sz.) mellett. Egyedül a harmincnegyedik vers, *Az Embert Gyűlölő Timon* (listánkon a 67. sz.) jelöletlenségére nincs magyarázat. Ugyanakkor feltűnik a kereszt további hét versnél is, amelyet nem ismerünk Csokonaitól:

1. *Edgy Vén Asszonyrol* (listánkon a 10. sz.);
2. *Az Istennek hatalmárol* (listánkon a 33. sz.);
3. *Aetas senilis* (listánkon a 108. sz.);
4. *Edgy barát Epiáphiuma* (listánkon a 110. sz.);
5. *Vis et nequitia quidquid oppugnant* (listánkon a 116. sz.);
6. [Cím nélküli vers:] *Mindég a' pintze bor körül* (listánkon a 121. sz.);
7. [Szentjóni Szabó László:] *Sirhalom v[agy] az én akaratom* (listánkon a 117. sz.; a 176. lapra utólag, halványabb tintával jegyezte be egy újabb kéz).

A Szentjóni-vers megjelölésére nem tudunk magyarázatot. A másik hat vers esetében meggondolkoztató, hogy azok közül kettőt Csokonai-címjegyzékekről ismerünk: az *Edgy Vén Asszonyrol* és a *Vis et nequitia* címeiket. Ezen az alapon azt feltételezzük, hogy a szatmárnémeti versgyűjteményben egy eddig elveszettnek vélt Csokonai-vers szövegét találtuk meg, továbbá megerősíthetjük Vargha Balázst abban, hogy a *Vis et nequitia* valóban Csokonai verse. Megkockáztatható az a feltételezés is, hogy a további négy ismeretlen vers is Csokonaié, erre azonban még közvetett bizonyítékunk sincs. A versek színvonala kevésbé lehet perdöntő a szerzőség kérdésében, mivel egyrészt viszonylag

korai és iskolai-tanítási célú versekről van szó, másrészt a Csokonai-életmű tematika, műfajok és színvonal tekintetében egy adott korszakon belül is igen változatos. Az alábbiakban áttekintjük e gyanús verseket, különös tekintettel a címjegyzékekben is szereplő kettőre. Nem keressük feltétlenül a szerzőség erős bizonyítékait, inkább együttgondolkodásra hívjuk a tárgy kutatóit, szakembereit.

A szövegeket betűhíven közöljük, csak néhány olyan esetben emendáltuk, amikor nyilvánvaló volt az elírás. A központozás a gyűjtemény egészében, de főleg az első egységben (p. 1–195.) nagyrészt hiányzik, ennek megfelelően az itt közlendő hat vers is lényegében központozás nélküli; ezen nem változtattunk. Az emendálásokat és a kézirat állapotára (áthúzás stb.) vonatkozó megjegyzéseket lapalji jegyzetben közöljük. A szövegekben, ahogy az egész gyűjteményben is, gyakoriak a korban megszokott rövidítések: a kihagyott betűket a kiírt betűk fölé húzott vízszintes vonalka jelzi. Ezekben az esetekben a rövidítéseket feloldottuk, és szögletes zárójelben hozzuk.

I. *Edgy Vén Asszonyrol* (p. 10; listánkon a 11. sz.)

A vers a tartalomjegyzékben (44v) az *A* betűnél szerepel, *Vén Asszony* formában. Páros rímű 12-es, a sorok kettesével számozottak, szakaszra osztás nincs. Ez a számozott, páros strófyszerkezet igen gyakori a református kollégiumi versekben és verses drámákban. A cím, apróbb eltérésekkel, feltűnik *J. Gy. Jegyzékén* (43.: *A' Vén asszony*),²⁷ az *Első Katalógusban* külön megjegyzéssel (CVI.: *Vén asszony. Szatira. Megbővíteni.*)²⁸ és az *Első számvetésben* (*Vén Asszony*; nincs számozás) is.²⁹ A versnek a címjegyzékekben elfoglalt helyéből nehéz következtetéseket levonni, inkább az egyes listák egymáshoz való viszonyát látjuk az előfordulásokban: a *J. Gy. Jegyzékének* 44 tételéből a vers a 43. helyen van (a 44. kihúzott), az *Első Katalógusban* és az *Első számvetésben* egyaránt a *Békaegérharc* után található, de az *Első Katalógusban* állatdialógusok, majd kantáták követik, az *Első számvetésben* pedig az utána következő 11 vers mind szerepel a szatmárnémeti gyűjtemény első egységében is. A *J. Gy. Jegyzékén* szereplő *A' Vén asszony* címet először Juhász Géza,³⁰ majd Szilágyi Ferenc³¹ azonosította feltételeesen *A' Dorottyja kínjai* című verssel, s erre utal Szilágyi *A' Dorottyja kínjai* 1798-ra datált szövegénél is: „*A' Vén asszony* összövegét nem ismerjük, minthogy azonban a K_1 voltaképp a 34 v[ers]sz[ak]ból 21 v[ers]sz[ak]ot tartalmaz új fogalmazványban, ebből arra következtethetünk, hogy az összöveg, *A' Vén Asszony*, eredetileg csak 13 v[ers]sz[ak]ból állt (ezt erősíti meg az E[lső] K[atalógus] *Megbővíteni* megjegyzése is).”³² Úgy véljük, a szatmárnémeti gyűjteményben *A' Vén Asszony* 20 soros összövege olvasható, ám ez a szöveg nem igazán rokona *A' Dorottyja kínjai* világának, az ugyanis nem – vagy legalábbis jóval kevésbé – csúfoló. A vers tárgya, műfaja egyébként nem visz közelebb a szerzőség bizo-

²⁷ CSVMÖM Költemények, 1, 206; CSVMÖM Levelezés, 346.

²⁸ CSVMÖM Költemények, 1, 212.

²⁹ CSVMÖM Költemények, 1, 217.

³⁰ „Vénasszony. Talán *A Dorottyja kínjai* ősfarmája?” (CSOKONAI VITÉZ Mihály *Elegyes poétai munkái, 1789–1795*, s. a. r. JUHÁSZ Géza, Debrecen, 1955, 29.)

³¹ CSVMÖM Költemények, 1, 206.

³² CSVMÖM Költemények, 4, 545.

nyításához, mivel igencsak kedvelt volt a diákok körében, és számos vénlány-vénasszony-csúfolót ismerünk a korszakból. Eddigi ismereteink szerint azonban Csokonait inkább az életmű későbbi részében foglalkoztatta a téma, a *Dorottya* körüli és utáni szakaszban, azaz Lilla elvesztése után, amikor a véncsúfolók diákos harsányságát és durvaságát fájdalmas, groteszk önirónia is árnyalja. A *Dorottya* fényében valamennyi vénlánycsúfoló mögött érezhető a visszafordíthatatlan veszteség tudata is. Mivel a szatmárnémeti gyűjteményt e korszaknál korábbra datáljuk, a téma ilyen korai megjelenése azt bizonyítaná, hogy mindez nem volt előzmények nélküli Csokonai költészetében. A versgyűjteményben ugyancsak + jel szerepel egy másik véncsúfoló (ez esetben vénembert csúfoló) versnél, az *Aetas senilis* címűnél: ha azt is Csokonai-versnek fogadjuk el, újabb bizonyítékot találunk a téma korábbi megjelenésére. A két eddig ismeretlen vers közös tematikája együttesen erősítheti Csokonai szerzőségére vonatkozó feltevésünket is. Mindkét vers (*Edgy Vén Asszonyrol*, *Aetas senilis*) korai, még nem igazán ötletes, kizárólag a hasonló csúfolók diákköltészetben használt kliséire épít.

Edgy Vén Asszonyrol.

1. Tudok én a' bűnnel edgy idős vén kofát
Kiben sok ezer rántz szántotta a' pofát
2. Mellynek ordas gödre lett a' vénség honnya
Reszketéssel lotyog mint a' lágy kotszonnya.
3. A mohátsi véres had jól jut eszébe
Mert már akkor vígan nézett más szemébe
4. Edgy száraz spongyiát mutat úgy [me]g aszott
Honnan esze el ment merevül kopasz ott
5. Még is méltó e vén lantot látni mert ő
Edgy tőkélletesen ki aszott tepertő
6. Ezért száraz torka rezgő lantornája
A boros kantsok[na]k fogytát praedicálja
7. Nints nálla marosabb állat bár fogatlan
Szörnyű tsuda e[mbe]r hussal el [él?] unatlan
8. Vén testének méllyen barázdált ugarja³³
Az álnokság hintett konkolyát takarja
9. Mellynek terméseit bővséggel aratja
Bár magát a' sutnál tovább n[em] birhatja
10. Mert e vén szolgálját önnön maga hátán³⁴
Nem sajnálja addig el vinni a' Sátán.³⁵

³³ mellyen [Értelemszerűen javítottuk.]

³⁴ evén [Értelemszerűen javítottuk.]

³⁵ <h>Sátán [Ráírással javítva.]

II. *Vis et nequitia quidquid oppugnant* (p. 175–176; listánkon a 116. sz.)

Hasonló címmel – *Vis et nequitia quidquid oppugnat, ruit* – eddig is ismertünk egy latin nyelvű Csokonai-verset,³⁶ elképzelhető, hogy most e propositio magyar nyelvű kidolgozása is előkerült. (Az *oppugnant* alak szerepel *Az istenek osztózása* 70. sorában is.³⁷) A vers címe – *Vis et nequitia &* – utolsó előtti tételként szerepel az *Első számvetésben*,³⁸ amely kizárólag magyar nyelvű verseket sorol fel, ezért tételezi Szilágyi Ferenc ezt is magyar nyelvűnek.³⁹ Azonos propositio latin és magyar nyelvű kidolgozása bevett gyakorlat volt a kollégiumban, s a Csokonai-életműben is ismert jelenség (pl. a télről egy latin nyelvű és három magyar nyelvű kidolgozás).⁴⁰ A szatmárnémeti gyűjtemény *Vis et nequitia quidquid oppugnant* szövege nem ismeretlen: valamennyi, Vargha Balázs által sajtó alá rendezett Csokonai-kötetben szerepel, *Vis et nequitia* címmel, 1789-re datálva.⁴¹ Szövegközlését Vargha Balázs nem indokolja, s az sem derül ki, honnan közölte a verset, holott egyetlen megelőző Csokonai-kötetben sem találjuk. Ugyanígy hiányzik a vers a kritikai kiadásból és a legújabb Csokonai-összkiadásból⁴² is. Szilágyi Ferenc kitér arra, hogy Vargha Balázs 1956-os kiadása újabb Csokonai-versekkel gazdagodott, ám a felsorolt első közlések végén megjegyzi, hogy a *Vis et nequitia* „valószínűleg nem Csokonai-vers”,⁴³ ezt azonban nem indokolja. Ugyancsak utal a versre a hasonló latin nyelvű kidolgozás⁴⁴ jegyzetében: „A téma Csokonainak tulajdonított egyik magyar nyelvű kidolgozásában szintén előfordul a trójai csel motívuma”, és idézi a magyar nyelvű *Vis et nequitia* 7–8. sorát.⁴⁵

Közlésünkben dőlt betűvel jelezzük kéziratunk azon részeit, melyek a Vargha Balázs-féle kiadásban eltérőek, és lapalji jegyzetben hozzuk a Vargha Balázs-féle kiadás megfelelő szövegrészét. A helyesírásbeli eltéréseket itt sem vesszük figyelembe. A sorok a kéziratban számozatlanok.

³⁶ CSVMÖM Költemények, 1, 20.

³⁷ CSVMÖM Költemények, 2, 11.

³⁸ CSVMÖM Költemények, 1, 217–218.

³⁹ „Egyik címjegyzéke (Szvi) szerint később e tárgyat magyarul is kidolgozta a költő.” (CSVMÖM Költemények, 1, 425.)

⁴⁰ *Hyemis descriptio*: CSVMÖM Költemények, 1, 33; *A' Tél* [I.]: CSVMÖM Költemények, 1, 48; *A Tél* [II.]: CSVMÖM Költemények, 1, 69; *A' Tél* [III.]: CSVMÖM Költemények, 3, 53.

⁴¹ Először az 1956-os kiadásban jelent meg a vers (CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes versei*, I–II, s. a. r. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956, I, 23), majd valamennyi további, Vargha által szerkesztett kötetben: CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes versei*, I–II, s. a. r. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, I, 21; CSOKONAI VITÉZ Mihály *Minden munkája*, I–II, s. a. r. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973, I, 27; CSOKONAI VITÉZ Mihály *Minden munkája*, I–III, *Versei*, s. a. r. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, I, 25.

⁴² CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei*, I–II, szerk. és a jegyzeteket írta DEBRECZENI Attila, Bp., Osiris Kiadó, 2003 (a továbbiakban: CSVMÖM Osiris).

⁴³ CSVMÖM Költemények, 1, 312.

⁴⁴ CSVMÖM Költemények, 1, 20.

⁴⁵ CSVMÖM Költemények, 1, 425–426.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

Vis et nequitia quidquid oppugnant

- Mihelyt a' hatalmat nyert Agamemnonnak
Hálot hamis lelkű Ulyssesek vo[n]nak⁴⁶
Azonnal el veszi *lelkét* a' negédes⁴⁷
Szívvel vádolt igaz lelkű Palamédes
5 Sőt az ártatlannal tett méltatlan kinon
Várost vesztő fortélyt tud építeni Sinon
A' mit ezer hajok n[em] tettek, ha valo
Véghez vitte hajdan Trojánál edgy fa lo
Sokszor *tőr* sokszor ront edgy hatalmas ostor⁴⁸
10 Gyakorta követi tsapását gyászos tor
Sokat a' reája törő hatalomnak
Sullyos útései a' föld alá nyomnak
De edgy okos e[mbe]r az illy nyilvánosságos
Erő ellen inkább lehet bátorságos
15 De térdre hull a' *bólts az erős a' bátor*⁴⁹
Ha az *erőshöz áll egy hamis* Prokator⁵⁰
Kit a [me]g busult ég *igyek közé* vetett⁵¹
Kérjen az magá[na]k utolsó kenetet
Néhol híjjába hord Hercules dorongot
20 Ha ts[ak] ravasz e[mbe]r 's kettős nyelv n[em] dong ott
Erősek az ágyuk 's edgy erős bombival
Le döntik a várat kevély bástyáival.
De az *ágyuk bombik* edgy szálnyit sem téznek⁵²
Sőt magok is hamar zsákmányokká léznek
25 Imé edgy penészes Invalid mellé áll
Tűzet tesz a' porra a' gyujtó lyukánál
Azonnal menydörgő hangal a' bástyának⁵³
Kemény köszálárol m[inde]nt le rontának.

⁴⁶ A Vargha Balázs által sajtó alá rendezett valamennyi kiadás azonos szöveget közöl. Ezért a szatmárnémeti gyűjtemény szövegétől való eltérésekkor csak V. B.-ként utalunk a jegyzetben felsorolt kiadásokra. V. B.: fonnak

⁴⁷ V. B.: fejtét

⁴⁸ V. B.: tört

⁴⁹ hull <edgy> a'; V. B.: bölcs s az erős s a bator

⁵⁰ V. B.: erős mellett álnok a prókator

⁵¹ V. B.: ilyek

⁵² V. B.: ágyúk s bombik

⁵³ V. B.: S azonnal

III. *Az Istennek hatalmáról* (p. 45; listánkon a 33. sz.)

A számozatlan disztichonokból álló vers tárgya alapján lehet Csokonaié is, akit 1793-tól különösen foglalkoztattak ismeretelméleti kérdések. E vers kidolgozása azonban inkább korai, mert iskolás jellegű, s világképe az iskolás fiziko-teológián belül marad. Az iskolai gyakorlatokba tehát beleillik a vers, a címadás azonban inkább *pictura* jellegű (lásd pl. jelen gyűjteményben is *Az Estvéről*, *Az Álomról*, *Az Árvizről*, *A' Tzigányról*, *A' Hirről*, *A' Kevélyről* stb.). A sentenciák propositiója kevésbé pusztán tárgymegjelölés ugyanis, hanem valamely tétel, bölcs mondás magyarul vagy latinul, azaz valóban *sententia*. Az igényes időmértékes forma talán a tárgyhoz is szabott, s kifogástalan használata esetleg ugyancsak utalhat Csokonai szerzőségére. A sorok számozatlanok.

Az Istennek hatalmáról.

Minden az a' mit láttz sok ezer l.[eg] föbbeket itten
Abba is a felső: I[ste]ni gond viselés
Nézd el bar az egész természetet abba v[al]okat
Ugy látod m[inde]nt I[ste]ni gond igazit
5 Visgáld [me]g szemesen az eg[ekne]k tsillagait 's jól
Vedd mind azt rendben a' mit az égre ruház
A gőntzöl szekerét igazítja szokott folyamatján
A' hold[na]k lovait: hajtja fel estve felé
10 Meny kőveket szor ő haragos karj[na]k az által
Adja jelét mutogat: nagy hatalom nagy erőt
Nem lesz a' soha Phoebus se Faeton akaratján
Hogy a' nap szekerét ő igazítsa tovább
Mert vagyon edgy nagy erő forgatja ez a levegőben
A' nap[na]k kerekét: 's félre se mégyen azért
15 Hol veszed a' buzát arato m[inde]n napi élted
Látod az I[ste]ni gond: így szaporítja javad.

IV. *Aetas senilis* (p. 163; listánkon a 108. sz.)

A vers páros rímű 12-es, számozás, szakaszra osztás nincs. A tárgy és a cím iskolai propositiót sejtet, hasonló *Az Őreg ember* című vers, ahol az *Aetas senilisszel* egyezően az öregek hajdani vitézségéről és élettapasztalatáról van szó. Az *Aetas senilis* azonban az előbbi versnek a paródiája, egyértelmű véncsúfoló. A diákköltészeti tárgy és műfaj egy újabb példáját láthatjuk tehát, s e tény erősíti a gyanút, hogy a hasonló időszakban keletkezett vénasszony-csúfolónak (*Edgy Vén Asszonyrol*) és jelen versnek is Csokonai a szerzője. A sorok számozatlanok.

Aetas senilis.

- A' kik[ne]k fejeken ki ütötte kényes
Zászloját a' vénség melly kopasz és fényes
Midőn m[inde]n haja melly Ifju koráb[an]
Edgy volt a' szépitő eszközök sorában
5 Le kopnak tsak villog kopasz fényes feje
Nem sokára ki vész még az agyveleje
Mikoron [me]g sárgul fonnyadt ábrázatja
Mi[n]den rántzaiban a' halált mutatja
A' gőzölgő sutnál melynél már n[em] birja
10 Tovább magát 's régi idejít tsak sirja
Gyalázza a' mi ujj 's edgy kitsit manéros
Az neki n[em] tettzik n[em] szép ha frizéros
Derék az ha vagy tiz font hájat fel kenhet
Serénnyére; 's kényén a' mezőn pihenhet
15 A' Régi dolgokrol beszéll az Ifjak[na]k
's Azt ditséri tartván l.[eg] derekabbak[na]k⁵⁴
Ha régi már annak mind jo[na]k kell lenni
's A l.[eg] bőltebbek[ne]k kell számába venni
De bár az öregek megért idejeket
20 Idejekkel ért[ne]k mondják az eszeket
Bizony azért mindég az öreg a' háznál
Nem jo okossága mellett gyakran fáznál.

V. *Edgy barát Epi táphioma* (p. 165–166; listánkon a 110. sz.)

A vers páros rímű 12-es, számozás, szakaszra osztás nincs. Hasonló tárggyal nem találkozunk Csokonainál. A vers hangneme az erősen szatirikus és csúfoló versekéhez hasonló. Ha Csokonai a szerző, akkor csak nagyon korai költeménye lehet, mivel a Csokonaira később oly jellemző ötletesség, többrétűség hiányzik belőle. A sorok számozatlanok.

Edgy barát Epi táphioma.

- Edgy ujj tsudát láttz itt: edgy szúrke X[t]us[na]k
Szent testét, mindenbe nagy Politikusnak
A' ki hogy pénz magot keressen magának
Kan ápatzájává lett a' Jehovának
5 's Meg valván hogy szegény az alatt a' kopott
Szentek rovására többet többet lopott
Edgy nagy kereskedő még sints portékája

⁵⁴ derekabb sak[na]k [Értelemszerűen javítottuk.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

- Kereskedik holott üres a' gályálya
Az eget árulta a' miből 's a' honnan
10 Ő sem nyert mások[na]k még is ad ő onnan
Nézd: a' mit a' Jésum aranyon se tudott
Meg venni ő ahhoz rézzel hozzá jutott
Oltsoóban adta ő a' Sz.[ent] Idvességet:
Mint a' Pápa pénzen a' sok Püspökséget
15 's Hogy annál bátrabban szabadon lehessen
Vétkezni, 's tsalással többet kereshessen
Még jövendőre is engedett sokak[na]k
Botsánatot ha kik erszényébe rak[na]k
Annyira szegény volt hogy maga[na]k se[m] nyert
20 Idvességet még is mások[na]k adni mert
És olyan nagy testi bátorságra merte
Vetni fogoly lelkét: 's mind addig tekerte
Tsalárd eszét: míg nem talált edgy olly modot
Mellyből jutott venni sok tzifra Commodot
25 Olly nevetséges[ne]k láttzatott mások[na]k
Mint a' millyen okos sok pápistások[na]k
Im e' halom alá, jövő boldogságra
Tétetett edgy tsendes nyughatatlanságra,
Azoktól a' kik már utálván testé[ne]k
30 Senyvedt szagát rajta tsak könyörülé[ne]k
Utazo! el mehettz kerüld ezt a' gonoszt
Mert félő hogy bár meg holt de még is meg foszt.

VI. [*Cím nélkül*] (p. 182–183; listánkon a 121. sz.)

8/8/7/7 páros rímű sorokból állnak a szakaszok; a sorok ritmusa a lapozással megdöc-
cen. Lehet, hogy a vers csonka, befejezése nagyon sutának tűnik. A sorok számozatlanok.

[Mindég a' pintze bor kőrül...]

Mindég a' pintze bor kőrül
Jár az ész 's tsak annak örül
Ha van teli hordoja
Szüntelen jár lopoja.

- 5 Most fedni kell ha majd nyitják
Nem terem ha nem tisztítják
Tsak a' sok baj van vele
Még sem lesz sokszor tele.

- 10 Azon leg többet dolgozik
's Hogy ihasson izzadozik
Pedig még jövendőre
Sem szűr jo bort belőle
- 15 Esztelen paraszt munkások
O! hová megyen vágyások:
Jobb volna a' mi sokkal
Könnyebb és jobb modokkal
- 20 Menne végbe ahoz fognál
's A szőlőn nem nyomorognál.
Könnyebb a' kórtvélyekkel
Bánni, mint a' hegyekkel⁵⁵
- Könnyebb a' piros almákkal
És a' kővér gabonákkal
Dolgozni. 's a' friss kertekenn⁵⁶
Mint a' magos hegyekenn.⁵⁷

Az alábbiakban áttekintjük a kéziratyűjteményben szereplő verseket, ezen belül a Csokonai-verseket, s részletesen feltüntetjük az ismert verskéziratokkal való szövegszerű egyezéseket illetve eltéréseket. Az egyes szövegek egyezésének vizsgálatakor eltekintünk az ingadozó helyesírásból adódó különbségektől: nem vesszük figyelembe az aposztróf hiányát vagy használatát az *a* (*a'*) névelő után, az *s* (*'s*) kötőszó előtt és a jelöletlen birtokos esetben; nem vesszük figyelembe a magán- és a mássalhangzók rövidségét vagy hosszúságát, a kis vagy nagy kezdőbetűket. A gyűjtemény darabjait feltételezünk szerint részben Csokonai diktálhatta, részben több (diák)kéz másolta, ezért a helyesírás esetleges és következtelen. Nem javítottuk sem a magyar, sem a latin nyelvi vagy helyesírási hibákat. Szögletes zárójelben feloldottuk a korban szokásos és elterjedt rövidítéseket.

Azokban az esetekben, amikor a kritikai kiadás nem Csokonai saját kezű kézirata alapján hozza a verset (s így lehetséges a másolásból eredő szövegromlás), különösen nagy jelentősége van a szatmárnémeti gyűjteménynek: ilyenkor (ha az itteni szöveg láthatóan fontos kiegészítést, új olvasatot adhat) a vers teljes vagy részleges szövegét közöljük is. A kezelhetőség érdekében fett sorszámmal (végig folyamatos számozással) különböztettük meg az egyes darabokat, és ismertető szövegünkben római számmal jelöltük a kritikai kiadás (*Költemények*) kötetszámát, arab számmal a kritikai kiadás

⁵⁵ A 19–20. sor új lapra (a 183.-ra) kerül, talán ezért csúsznak el a bekezdések: a 19–20. sor bekezdés nélküli, a 21–22. sor bekezdéses, a 23–24. sor bekezdés nélküli. A szótagszám alapján e bekezdéseket javítottuk.

⁵⁶ A szótagszám nyilvánvalóan hibás; nem javítottuk.

⁵⁷ A vers után tollpróbák: *Vicit. hiem* stb.

kötetében az adott vers sorszámát. Minden más esetben (tehát nem a tanulmány szövegében, hanem a lapalji jegyzetekben) a szokásos jelölést alkalmazzuk: a hivatkozásokban a kritikai kiadás kötetének sorszámát arab számmal hozzuk, utána pedig a lapszám következik, ugyancsak arab számmal. Vastagbetűvel emeltük ki a gyűjteményben szereplő Csokonai-verseket. Említettük, hogy a gyűjtemény egyes versei mellett + jel található. A kereszt a már említett halvány tintával került a gyűjteménybe, két esetben azonban, az első két Csokonai-verscím mellett (listánkon a 4–5. számú tételek) ceruzásak e jelek; e tényről leírjuk az ismertetésben, a halvány tintára azonban a továbbiakban nem térünk ki. Mivel a + jel lehet az eddig ismeretlen Csokonai-versek azonosításának egyetlen közvetett bizonyítéka, azt ismertetésünkben mindig feltüntetjük. A más versgyűjteményekkel való összevetéshez segítségül megadjuk a nem Csokonaitól származó magyar nyelvű versek kezdősorát, sorainak számát, és utalunk a verselésére is. A latin nyelvű verseknek csak címét és sorainak számát közöljük.

A versgyűjtemény tartalma

1. [I–II. előzéklapokon] *A keserűség.*

(Rím) Kovács József verse, a kezdősor: *A fekete vérű szív beli keresztetek.*⁵⁸ A 2. levél csonka, hosszában leszakították, a számozatlan előzéklapokon csak az első négy versszak olvasható. Utólagos bemásolását jelzi az is, hogy a tartalomjegyzékből hiányzik.

A kötet első egysége (p. 1–195.)

Az itt szereplő 131 versből 3 magyar nyelvű darabot utólag írt be egy másik kéz; a további 128 vers közül 85 magyar, 43 pedig latin nyelvű, s a latin költemények főleg két tömbben (listánkon a 77–100. ill. 123–132. számú versek), az egység második felében található. A 128 eredetileg lejegyzett versből 34 eddig ismert Csokonai-vers található, s abból 30 a Zöld-kódexből való (lásd az 1. sz. táblázatot). További 6 eddig ismeretlen vers mellett látható a + jel, mely alapján ezek esetleg Csokonainak tulajdoníthatók: e verseket az előzőekben közöltük. A 11 esetben előforduló *Dictat.* bejegyzés bizonyítja, hogy a füzetet a poétika osztályban használta tulajdonosa, a diktáló tanár pedig Csokonai volt. (Az utolsó *Dictat.* bejegyzés listánk 40. sz. versénél található.) Néhány javítás minden bizonnyal magától Csokonaitól származik. A kötet első egységének *purum* füzet voltát bizonyítják a sűrűn (13-szor) olvasható, igen pontos paginautalások. Az egység utolsó harmadában a tisztázat jelleg kevésbé nyilvánvaló, mivel – főleg a latin versekben – több javítást, változtatást találunk. Valamennyi vers címe megtalálható a tartalomjegyzékben, a kifejejtett H betűsök és a kitépett S–Z betűsök kivételével.

⁵⁸ *Szomorú dal* címmel: *Magyar költők XVIII. század*, szerk. MEZEI Márta, Bp., 1983, 488; *Mesterkedők*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, KERNER Anna, CSILLAG István, Bp., 1999, 209. A szatmárnémeti gyűjtemény szövege egyik hivatkozott kiadással sem egyezik teljesen.

2. p. 1. *Le kell irni az estvét 1° [primo] haec fuit pro[positi]o*
9 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen. Kezdősora: *Természeti szokás*
hogy nappal az estve.

3. p. 1–2. *A' Fősvényt le kell irni.*
6 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Sok nyelv és gyalázat*
kivántatnék számban.

+ 4. p. 2–3. *A Publ.[ico] P.[raeceptore] Cs[okonai] M[ihály] Dict.[ata]. De eadem*
Prof[positi]one. [A' Fősvény]

A kritikai kiadásban *A' Fősvény* címmel szerepel (I, 6, valószínűleg 1785-ben keletkezett). A másoló cím nélkül, csak a propositióra való utalással jegyezte fel a szöveget. A vers előzménye, az *Egy Fősvénynek le írása* nem szerepel a gyűjteményben. A kritikai kiadás a vers szövegét a Zöld-kódex (39b–40b) alapján közli. Apróbb eltérések a kritikai kiadástól: a 3. sorban *míg* helyett *még*, a 11. sorban *ortzájába* helyett *ortzájiba*, *Cassába* helyett *Cassában*, a 23. sorban *hijába* helyett *hijában*, a 25. sorban *Azomba* helyett *Azomban* szerepel. Jelentős változtatás van a 13. és a 17. sorban: *Mellyeknek olly sárgák sovárgó gödrei / Mint az aranyra vert Királyok képei* helyett a gyűjteményben *Olly sárgák ortzája sovárgó gödrei / Mint arannyára vert Királyok képei*, illetve *Egy homájos felhő lebeg körülötte* helyett a gyűjteményben *Edgy homályos felhő <jár lebeg> kovályog felette* olvasható. A legfontosabb változtatás a vers utolsó sorát érinti: *Igy tűnődik: s' most is neheztel reátok / Hogy a' versre ingyen lehetett thémátok.* változat szerepel (a kritikai kiadás *Hogy ő rolla ingyen verset írhatátok* zárósora helyett).⁵⁹ (A + jel ceruzával írt.)

+ 5. p. 3–4. *Az Estvéről.*

Az első sor mellett *Dictat.* megjegyzés. A kritikai kiadás *Az Estve [I.]* címmel közli (I, 4). A gyűjtemény a Zöld-kódex (38b–39a) 32 soros, valószínűleg 1785-ben keletkezett szövegével egyezik meg, a 8, 9, 11, 14, 16, 21, 25, 31. sorokban apróbb változtatásokkal (pl. *rosákba* helyett *rosákban*, *Mellybe* helyett *Mellyben*, *s* hiányzik). A *kellemtességnek* kifejezést a Zöld-kódexben Csokonai saját kezűleg *gyönyörűségnek*-re javítja. Ezeknél fontosabb különbség van a 21. és a 31. sorban: a kritikai kiadásbeli *Míg érzek míg szollok egy kis nyájas szellet* helyett a dramatikusabb *Mit érzek? – míg szollok edgy kis nyájas szellet* illetve a *Késs mély borzasztó éjj komor óráiddal* helyett *Késs még borzasztó <éjj> Éjj komor óráiddal* szerepel a gyűjteményben. Ezek a változások a *Diétai Magyar Múzsában* 1796-ban megjelent szöveggel⁶⁰ egyeznek, ugyanakkor a költeményen elvégzett további változtatásokat még nem mutatja a szöveg, ebben még *Újj étellel* van *Új balzsammal* helyett, és a *Gyöngy tsepjeit* sincs kicserélve a *Tseppetskéjit* kifejezésre. A gyűjtemény tehát a vers szövegének egy olyan köztes állapotát tartalmazza, amelyben Csokonai még hű a Zöld-kódex szövegéhez, de két helyen már változtat

⁵⁹ CSVMÖM Költemények, I, 376–377.

⁶⁰ CSVMÖM Költemények, 3, 453.

rajta, s ezeket a változásokat a *Diétai Magyar Múzsza* számára 1795–96-ban készített variánsban is megtartotta. (A + jel ceruzával írt.)

6. p. 5. A' Tavaszrol.

11 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Nevet már a' tavasz meg virágzására.*

7. p. 6. Edgy Poëtai fel vidulás.

7 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Szomoru esetek nem rágják szívemet.* Ilyen címmel Csokonai is írt verset (*A' Poëtai fel vidulás* I, 9), a versformán kívül azonban nincs más hasonlóság a két szöveg közt.

8. p. 6–7. Az álom.

8 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Mig függesztve tartja az okosság magát.* A cím mellett, ugyanazon kéz írásával *pag: 30.* a gyűjtemény 30. lapjára utal, ahol hasonló címmel már Csokonai versét olvashatjuk.

9. p. 7–8. A' Hadrol.

A cím mellett ugyanannak a kéznek az írásával *pag: 74.* olvasható, s a 74. lapon itt is Csokonai hasonló című versét találjuk. 12 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Nemes hazámnak most drága vitézeit.*

10. p. 8. Edgy rossz hazafinak [me]g gyalázása.

11 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Bártsak sok Magyarok oh ezt ne követ[né]k.*

+ 11. p. 10. [Csokonai?]: Edgy Vén Asszonyrol.

A Csokonai-címjegyzékekben szereplő cím és a + jel alapján nagy valószínűséggel Csokonainak tulajdonítható szöveget a bevezetésben közöltük.

+ 12. p. 11–15. d. 2^a May – 794. A' Poëták[nak] n[em] kell kints, tsak edgy friss kert.

Az első hat versszak nem Csokonaitól való (kezdősora: *Drága gyémánt sok ezer kints*), a 7. versszak mellett (p. 12.) a bal margón + jel, a jobb margón pedig *Dict.* olvasható. E 7. versszaktól kezdve Csokonai *A Poeta tsak gyönyörködni szeret nem kíván ő semmit egyebet* (I, 16) című, 1785-ben írt versének a Zöld-kódexben (47b–49a) olvasható változatával azonos a szöveg.⁶¹ A vers fölötti dátum Csokonai publicus praeceptor-ságának idejére esik, s így bizonyítja azt a feltevést, hogy a füzet Csokonai egy tanítványáé volt, a poétai osztályban.

⁶¹ CSVMÖM Költemények, 1, 409–410.

13. p. 16–18. *A' Vásárrol.*

26 számozott 12-es sorpárból áll, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Kinek mi szüksége itt ki potolhattya.*

+ 14. p. 18–21. *Musa vetat mori.* [I.]

A cím mellett *pag: 35*, a 46. sor utáni *Vide pagina 36 versum sextum eum lege posthunc deinde Sum* bejegyzés pedig – az írásképp alapján – Csokonai kezétől is származhat. A bejegyzés a gyűjtemény 35–36. lapján ugyanezzel a címmel szereplő versre utal (listánkon a 29. sz.). Mindkét (tehát a gyűjtemény 18–21. és 35–36. lapjain szereplő) vers sajátos összedolgozása két Csokonai-versnek, melyeket a kritikai kiadás *Musa vetat mori* (I, 53) és *Serkentése a' Múzsának* (III, 255) címmel hoz. A két vers tehát, a kritikai kiadásban és a szatmárnémeti gyűjteményben is, szorosan összetartozik. Mindkét szöveg külön figyelmet érdemel, mivel egyik versnek sem maradt fenn sajátkezű kézírata.⁶² (A kritikai kiadásban *Serkentés a' Múzsához* – V, 451 – címmel szereplő későbbi vers az előző átdolgozása, és a gyűjteménybeli szöveggel nem mutat további rokonságot, ezért az összevetéstől eltekintünk.) A gyűjtemény mindkét változatában ott van a diktálást jelző *Dictat.* megjegyzés is, a szövegeket tehát Csokonai diktálta és nyilván ellenőrizte. A jelen, [I.] számmal jelölt vers 52 soros. A vers első 10 sora ismeretlen, páros rímű 12-es, utána azonban a bonyolultabb *9a9a8b9c9c8b* képlettel folytatja: az első 10 sor tehát nagy valószínűséggel nem Csokonaié. A *Dictat.* bejegyzés a 11. sor mellett olvasható; a 11–28. sorok nagy vonalakban egyeznek a kritikai kiadásban *Serkentése a' Múzsának* címmel szereplő (III, 255) vers 1–18. sorával; a folytatásban azonban – 29–34. sor – a kritikai kiadás 4. és 5. versszakai (19–30. sor) felcserélődtek, az 5. versszakon belül pedig felcserélődött 3–3 sor (a 28–30. és a 28–27. sorok). A vers 12 záró sora (41–52. sor) a kritikai kiadásban *Musa vetat mori* címmel szereplő (I, 53) vers 1–6. és 13–18. soraival egyezik. Közben, a 46. sor után olvasható a fent idézett, talán Csokonaitól származó latin paginaultalás. A kritikai kiadás (III, 255) szövege a *Diétai Magyar Múzsában* megjelent vers alapján készült, míg a gyűjteménybeli kézirat variáns valószínűleg az átdolgozás (1794) előtti állapotot mutatja. Ez az átdolgozás azonban talán nem egyszerűen a korai, iskolás változat, a 18 soros *Musa vetat mori* (I, 53) későbbi kibővítését és átírását jelentette, mint ahogy azt a kutatók korábban gondolták,⁶³ hanem két egykorú (talán 1785-ös) változat, két különálló vers összeillesztését, kontaminációját.

Mindkét szöveget közöljük; itt a gyűjtemény 18–21. lapjain olvasható teljes verset. A sorokat a kritikai gyakorlat szerint számoztuk (a baloldali lapszélén), de – épp a Csokonai-diktálás és -ellenőrzés miatt – megtartottuk a kézirat következetlen számozásait is (a bal lapszélhez képest beljebb és dőlttel). A szokásos rövidítéseket szögletes zárójelben feloldottuk, s a szakaszok nélküli, egybeírt szöveget a 11. sor után 6 soros strófákra tördeltük.

⁶² CSVMÖM Költemények, I, 507; 3, 810.

⁶³ CSVMÖM Költemények, 3, 810–812.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

Musa vetat mori. pag. 35.

1. A' napok éjszakák küldet[ne]k sorjáb[a]
Haza a' természet kints tarto házáb[a]⁶⁴
2. A' bujdoso vizet kin sok nemzet issza
's végre annyába megy a' tengerb[e] vissza
- 5 3. A l.[eg]jobb órának köteli el fogynak
Az erős kőfalak valaha el rognak
4. De él az ész melly[ne]k az halál sem árthat
És a' feledékeny Léthéb[e] n[em] márthat
- 10 5. 's Szorja bár az idő álom hozo makját
El nem altathatja e' vigyázo fáklyát

- Dictat.* 6. Jer magunk[na]k fűzzünk szárnyakat
Hogy ama márvány kőszalakat,
Meg tetézhessük azokkal;
Láthassuk várát a' Honornak
15 Hol a' Muzsák edgy nagy tábornak,
Fejét fűzik Laurusokkal.

7. A' halhatatlanság felette
Őrök templomát építette,
A' mellybe meg holt az halál:
20 Itt ki szerette a' Muzsákat,
Nevével kérkedő táblákat
Vastag gyémántokból talál.

8. A' Ditsőségnek trombitája,
Nevét harsogva praedicálja
25 Mindenütt a' Nemzeteknek;
Ezt a' Hir fel vévén szárnyára
Viszi a' világ két sarkára,
Hogy által adja ezeknek.

9. Örömmel tapsolnak ő néki
30 A' Gángesnek gazdag Környéki,
Vissza echozik Iberus;
Népei a' fagyos Éjszagnak
's Kik a' forro nap alatt laknak,
Hirdetik: Ki volt Homerus.

⁶⁴ hazába [Értelemszerűen javítottuk.]

- 35 10. Seculumi az el múlásnak
Által adják ötet egymásnak
És meg őrizik hűséggel;
És midőn sirjára mutatnak:
Örömmek könnyeit hullatnak,
40 Koronázván ditsősséggel.
11. Ki Poëta nevet érdemel
Annak olyan oszlopot emel,
Phoebus a' Poëták Attya;
Hogy betűi ezen oszlopnak
45 Semmi veszélly közt el nem kopnak
'S Még az Idő se bánthattya.

Vide pagina 36 versus sextum eum lege posthunc deinde 5um

12. Ha hát én reám tekintene
Nyájás szemekkel Melpomene
's Ha éneklője lehetnék:
50 Mind a' halált mind más veszéllyt kárt
Melly a' l.[eg]nagyobbak[na]k is árt
Egy bátor szívvél nevetnék.

15. p. 21–22. *Az Árviznek le írása.*

20 soros, keresztrimes vers, szerzője ismeretlen, kezdősora: *Ki repűlvén Nothus luts-kos vizes szárnyain.* A cím mellett a *Pag. 43.* bejegyzés utal a gyűjtemény 43. lapján levő hasonló című Csokonai-versre.

+ 16. p. 22–24. *Quem Dii oderunt, Praeceptorem fecerunt.*

A szöveg első 20 sora ismeretlen, de a 21. sortól (11. versszak) Csokonai hasonló című versét tartalmazza a gyűjtemény, a margón *Dictat.* megjegyzéssel. A kritikai kiadásnak a Zöld-kódexből (43b–44ab) közölt szövegéhez képest (I, 12) ez a változat a Sarkadi Nagy Zsigmond által 1810-ben másolt gyűjteményben levő szöveggel mutat több rokonságot.⁶⁵ Mindenhol kiteszi az ékezeteket, és az igeidők tekintetében is a Nagy Zsigmond-féle szöveghez hasonlít, viszont megőrzi a Zöld-kódexben lévő *bogátskoro 's őrdög szekér* kifejezést, ami Nagy Zsigmondnál *bogáts korók és tövissek*-re változott. A 2. sorban a gyűjteményben *hajdan Horatz* helyett *Horatz hajdan* áll, az egyes szám 3. személy helyett a bensőségesebb többes szám 1. személyt használja a másoló (9. sor: *tiszteljük*, 32. sor: *lássuk*). A 17. sorban a múlt idejű *talált* helyett a vers többi igeidejéhez is jobban illeszkedő jelen idejű alak van. A legérdekesebb a vers 23. sora: a kritikai kiadás szerint *Ha Tizen negyedik Lajos fel támadna, Pártosinak egyéb büntetést nem adna.*

⁶⁵ CSVMÖM Költemények, I, 394–397.

Akárcsak a Nagy Zsigmond-féle másolatban, itt is egyértelműen így olvasható a sor: *Ha XVI dik Lajos fel támadna*, s a következő sort tekintve is ez tűnik a logikus változatnak. Mivel ez a kézirat nem keletkezhetett 1795-nél későbbben, valószínű, hogy az 1785 körüli verset maga Csokonai aktualizálta saját praepceptorsága idején, de az is feltételezhető, hogy a vers keletkezési idejét kell későbbre tennünk, és ebben az esetben a Zöld-kódex szövege az elírás. A vers mellett egy tollal és egy ceruzával írt + jel is található. A 22–23. strófa ceruzával áthúzott, talán ugyanaz a ceruzás kéz avatkozott be itt is.

17. p. 25–26. *Genus irritabile Vatum.*

Ismeretlen szerző verse, 4 hatsoros versszakban, az eddigieknél bonyolultabb rímképlettel (*aabccb*), kezdősora: *Míg a' méheket jártokban.*

18. p. 26. *Gloria calcar habet.*

Más kéz írásával, a lap üresen maradt részére utólag beírva. Ismeretlen szerző 6 hexametere, kezdősora: *A' szép Gloria hogy ha veled foghattya nagy utját.* Csokonai is írt hasonló címmel verseket (I, 29; I, 35), ez a rendkívül gyenge verselmény azonban egyikkel sem egyezik.

19. p. 27. *Libertas est optima rerum.*

Ismeretlen szerző verse, 3 versszakban (rímképlete *aabccb*), kezdősora: *Ne kérkedj győngy s' aranyiddal.* A cím melletti jegyzet: *Pag: 57. a gyűjtemény 57. lapjára utal, ahol Csokonai azonos című verse olvasható.*

20. p. 28. *A' Mennykő-hullás.*

Ismeretlen szerző 8 hexametere, kezdősora: *A' ropogo mennykő ha ki pattan az égnek öléből.*

+ 21. p. 29. *Jőszte Poétának.*

A kritikai kiadás (II, 93) Nagy Gábor 1796-ban készített másolatáról közölt főszöveggel egyezik meg leginkább a kézirat. Azonos a strófászerkezet és a vers utolsó sorának változtatása is: *vigadozván* helyett *enyelegvén*. A vers keletkezési ideje Szilágyi Ferenc szerint 1792, Debreczeni Attila szerint bizonytalan.⁶⁶

22. p. 29. *A' Haragos Ember.*

Ismeretlen szerző 2 disztichonja, kezdősora: *Nézd el egész testét, agyarát forgattya morogva.*

⁶⁶ CSVMÖM Költemények, 2, 242; CSVMÖM Osiris, I, 275: *Hívása a Múzsának* címmel. (Abban az esetben, ha Szilágyi Ferenc és Debreczeni Attila eltérő keletkezési időpontot feltételeznek, mindkét adatot közöljük.)

+ 23. p. 30–31. *Az Álomrol.*

A vers megegyezik Csokonainak a kritikai kiadásban *Az Álom [I.]* címmel megjelent versével (I, 14). A cím mellett a *Dictat. pag: 6.* visszautal a gyűjtemény 6. lapján levő, hasonló című versre. A szöveg helyesírása modernebb, mint a kritikai kiadásé (*palástya* helyett *palástja*, *simíttya* helyett *simítja*), és néhány apróbb eltérést is mutat a Zöld-kódex (45ab) szövegéhez képest: a 12. és a 23. sor elején a kéziratban 's van, *képébe* helyett *képében*, *szélére* helyett *szélire*. A 21. sor változtatása azonban a tartalmat is érinti: a kritikai kiadásban levő *A terhes gondokat rab lántzához fűzi* helyett a kéziratban *A terhes gondokat rab lántzára fűzi* az álom, s ez a kép pontosabbnak tűnik. Itt sincs meg a mottó, és itt is nagy kezdőbetű van a címben, alátámasztva a vers korai keletkezésének (1785–86) elméletét.⁶⁷ A halvány tintás + jel mellett egy ceruzás + jel is látható.

24. p. 31. *Forma venusta perit.*

Ismeretlen szerző 9 disztichonja, kezdősora: *A' szép ábrázat hord színén tsak tsupa mázat.* Van ilyen című Csokonai-vers is (I, 38).

25. p. 32. *Bene qui latuit bene vixit.*

Ismeretlen szerző 6 disztichonja, kezdősora: *Mig az atzél tserfát a' menykő tördeli tőből.* Van ilyen című Csokonai vers is (I, 39).

26. p. 33. *Spes una h[omi]nes [sic!] nec morte relinquit.*

Ismeretlen szerző 6 disztichonja, kezdősora: *Ámbár nagy gondal gyűjtsed rakjad tele ládád.*

27. p. 34. *Impiger extremos currit mercator [...]*

Ismeretlen szerző 2 disztichonja, kezdősora: *A' Kalmár tsak hogy tudjon sok kincseket őszve / Gyűjteni.*

28. p. 34. *Conscia mens scelerum poenas sub pectore nutrit.*

Ismeretlen szerző 3 disztichonja, kezdősora: *Sok bajokat sokképp szokott ki kerülni az ember.*

29. p. 35–36. *Musa vetat mori [II].*

A cím mellett: *Dictat. pag: 18.* olvasható, visszautalva a gyűjtemény 18–21. lapján lévő versre, a + jel viszont hiányzik. A 6 versszakból álló 36 soros vers első három versszaka (1–18. sor) megegyezik a 18–21. lapon szereplő (listánkon a 14. sz.) vers 23–40. sorával, tehát a kritikai kiadásban III, 255. sz. alatt szereplő *Serkentése a' Múzsának c.* vers 13–30. sorait ugyanúgy felcserélve adja, mint listánk 14. sz. versében. A 4–5–6. versszak (19–36. sor) viszont a kritikai kiadásban *Musa vetat mori* címmel szereplő korábbi szöveggel (I, 53) egyezik, a helyesírási különbségeket nem tekintve. A gyűjteményben az 5. és a 6. versszakot véletlenül felcserélte a másoló (vagy lejegyző), de ezt

⁶⁷ CSVMÖM Költemények, 1, 403–405.

észrevéve, a margón a két versszaknál számozással jelezte a hibát (#2. #1.). Csupán egy jelentős eltérés van a kritikai kiadás (I, 53) és gyűjteményünk szövege között, ez viszont a vers értelmét is érinti: a *Honorról ennek közepében* (ti. a poéták oszlopának közepében) helyett a gyűjteményben *Homérral ennek közepében* van, ami valószínűleg jobban megfelel az eredeti verskörnyezetnek. Hasonlóan fontos a kritikai kiadás 11. sora is, mivel a gyűjteményben a vers megfelelő sora (a 29.) jól olvashatóan, egyértelműen eldönti a kritikai kiadás olvasati dilemmáját, megerősítve Szilágyi Ferenc emendálását.⁶⁸ Listánk 14. sz. versével kapcsolatban már jeleztük a *Serkentése a' Múzsának* (III, 255) és a *Musa vetat mori* (I, 53) versek összefüggéseit. Mivel egyiknek sem maradt sajátkezű kézírata, e verset is közöljük. Közlésünkben végrehajtottuk a másoló utasítását: a téves sorrendben lemásolt két versszak sorrendjét javítottuk. A szokásos rövidítéseket szögletes zárójelben feloldottuk, a szakaszok eredeti számozását a bal lapszélnél beljebb, dőlttel hoztuk, de a kritikai gyakorlatot követve a bal lapszálon ötösével beszámoltuk a sorokat.

Musa vetat mori. Dictat. pag: 18.

1. A' ditsősségnek trombitája
Nevét harsogva praedicálja,
Mindenütt a' Nemzeteknek:
Ezt a' hir fel vévén szárnyára
5 Viszi a' világ két sarkára,⁶⁹
Hogy által adja ezeknek.⁷⁰
2. Örömmel tapsolnak ő néki
Gánges[ne]k gazdag környéki,⁷¹
vissza echozik Iberus!⁷²
10 Népei a' fagyos Északnak,
's Kik a' forro nap alatt laknak
Hirdetik ki volt Homérus?
3. Seculumi az el mulásnak
Által adják ötet edgymásnak,
15 És meg őrizik hűséggel:
És mikor sirjára mutatnak
Örömnök könnyeit hullatnak,
Koronázván ditsősséggel.

⁶⁸ CSVMÖM Költemények, I, 509.

⁶⁹ a' <hir> világ; [A két szó föléírással utólag betoldva.]

⁷⁰ Ho<>gy [A g fölötti törlés.]

⁷¹ [A sor legelején törlés, valószínűleg egy A' névelőé.]

⁷² <rá> vissza

- 20 4. Ki Poëta nevet érdemel
Annak olyan oszlopot emel,
Phoebus a' Poëták Attya:
Hogy betűi azon oszlopnak
Semmi veszély közt el n[em] kopnak,
's Még az idő sem bánthattya.
- 25 5. Homérral ennek közepében
Örökké valóság keblében,
A' századokat számlálja:
Mellyek kedve mellett sietve
Suhannak el 's ő fel metztetve
30 Nevét azokon találja.
- 35 6. Ha hát én reám tekintene
Nyájas szemekkel Melpomene,
's Ha éneklője lehetnék:
Mind a' halált mind más veszély kárt
Melly a' l.[eg] nagyobbak[na]k is árt,
Egy bátor szívvvel nevetnék

+ 30. p. 37–40. *A' vidám természetű Poëta. Dictat.*

A cím melletti *Dictat.* és a 39. lap tetején ismét szereplő *Dict.* is jelzi, hogy Csokonai-versről van szó. A kritikai kiadásban is *A' vidám természetű poëta* címmel szerepel (II, 128, 1793-ból való). A legnagyobb különbség a kritikai kiadáshoz képest, hogy a gyűjteményben alig találunk nagybetűs megszólításokat, az első sor itt *Sírhalmok, gyász temető kertek*, a kritikai kiadás főszövegében (az 1793-as verstisztázati füzetben) viszont: *Sírhalmok! Gyász Temetőkertek!*

+ 31. p. 41–43. *Mindenütt (Dict.) a' Halál. A' morte h[omi]nes s[em]p[er] tantundem absumus.*

A cím alatt az eredeti propositio is szerepel, csak a szórend más, mint a kéziratjegyzékekben (ott *A morte homines tantundem semper absumus* cím szerepel). A kritikai kiadásban *Mindég közel van a' Halál* (I, 15) címmel jelent meg a vers első 22 sora, a Zöld-kódexből (45b–46b) való változatot tekintve főszövegnek. Ezzel azonos a gyűjtemény szövege is, szó szerint követve az 1785 körüli verset,⁷³ de a későbbi, 1794-es változat teljes szövegét tartalmazza. Ez a kritikai kiadásban [*Mindég közel van a' Halál*] [*II.*] cím alatt szerepel (III, 204), a Sarkadi Nagy Zsigmond-féle változat alapján. Az itteni verskezdet: *De hát olly ösztövéremény is hizlalhat* esetleg a Zöld-kódexbeli legelső változattal egyezik, jóllehet ott *táplálhat* az állítmány, azonban a kritikai kiadás e

⁷³ CSVMÖM Költemények, 1, 407–408; 3, 507–508.

szónál emendálást jelez.⁷⁴ A 8. sor vitatott szava *izekre* alakban szerepel a Zöld-kódexben levő *ezekre* alak helyett, de egyezően a későbbi változat (III, 204) *izekre* szavával. Az egyéb apróbb változtatások főként a helyesírást és a központosítást érintik.

+ 32. p. 43–44. *Az Árvizről.*

A cím mellett a *Dict. pag: 21.* bejegyzés visszautal a 21. lapon szereplő, azonos propositiójú diákversre. A kritikai kiadásban *Az Árvíz* címmel olvasható Csokonai verse (I, 52), Szilágyi szerint 1786-ban keletkezett, Debreczeni bizonytalan keltezésüként 1785–1790-re teszi.⁷⁵ A gyűjtemény szövege több ponton jobbnak tűnik a Zöld-kódexbeli változatnál, amely nem sajátkezű kézirat. A vers 8. és 23. sorában több helyen áthúzássok, javítások vannak. A 8. sorban *Bómbólt s. zugva mormolt a' szomszéd hegy <felleg tarto> tőve*, a *s. zugva mormolt* betoldva. A 23. sorban *A' kies <helyeket> <[olvashatatlan]> tereket méllyen bé völgyeli*. A 21. sorban változik a sor értelme: itt *A' barmokat szőrnyű örvénnye bé nyeli* olvasható a kritikai kiadásbeli *A' barmokat szőrnyű örvényibe nyeli* sor helyén.⁷⁶

+ 33. p. 45. [Csokonai?]: *Az Istennek hatalmáról.*

A vers szövegét, épp a + jel miatt, a bevezetőben közöltük.

34. p. 46. *Orpheus saxa cantu movit.*

Ismeretlen szerző 8 hexameterre, kezdősora: *Verseit a' mikoronn Orpheus futta furuglyán.* Csokonainak is van egy latin nyelvű propositiója Orpheusról (*Orpheus Tartara penetrat pro Uxore Euridice: I, 50*), melynek azonban nincs köze ehhez a vershez.

35. p. 47. *Gaudium e miseris sō[?]ős habuisse malorum.*

Ismeretlen szerző 5 disztichonja, kezdősora: *Légyen tsak sok ezer társod neked a ki bajokkal / Kűszkődjék.*

36. p. 48–50. *De Laudonis capto Belgrado victor.*

Ismeretlen szerző 26 hexameterre, kezdősora: *Nintsen olly nagy erő mellyet valahára az ágyuk.* Csokonai 1789-ben írt verset a belgrádi győzőről *Az ősz Laudonra* címmel (I, 78).

37. p. 50–52. *Valedictio mundo habita p[er] hominem strictissime.*

Ismeretlen szerző 10 disztichonja, kezdősora: *Eddig a' gyönyörűségek közepette hevertem.*

38. p. 53. *A' szerentsétől legyaláztatott embernek panassza. Carmina Anapestica.*

Ismeretlen szerző páros rímes 8 sora, kezdősora: *Én velem egybe születtek.*

⁷⁴ CSVMÖM Költemények, 3, 508.

⁷⁵ CSVMÖM Osiris, I, 869–870.

⁷⁶ CSVMÖM Költemények, 1, 505–507.

39. p. 54. *Forma venusta perit.*

A versnek csak a 2 kezdősora van meg, ezek azonosak a 31. lapon szereplő vers kezdetével. Erre utal a verset követő *V.[ide] A. pag: 31.* bejegyzés ugyanattól a kéztől.

+ 40. p. 55–56. *Lurida sub dulci melle venena latent. [A' színesség].*

Ugyanezzel a címmel Csokonai két verset írt: az első, hasonló latin címmel csak 6 soros (I, 27), a második viszont, *A' színesség* című már 22 soros (I, 28; Zöld-kódex 53ab). A szatmárnémeti gyűjteményben az első 8 sor nem Csokonaitól való, a kezdősor: *Sokszor ki l.[eg] mélyebb alázatossággal.* A 9. sortól viszont a szöveg egyezik Csokonai versével, s ezt az is jelzi, hogy e 9. sor (*Vélnéd hogy a' nyalkán pirosló Sodoma*) mellett *Dictat.* olvasható. A *Dictat.* mellett is látható egy ceruzás + jel. A vers sorszámozása pontatlan, a 17. sor mellett a 15. sorszám van. A kezelhetőség érdekében gyűjteményünk e versének sorszámozását kétszer indítottuk: 1–8. sor az ismeretlen rész, majd a tulajdonképpeni 9. sornál újakezdjük a számozást, hogy sorszámaink egyezzenek a kritikai kiadásával (I, 28); a továbbiakban tehát csak a 22 soros Csokonai-verssel foglalkozunk. A kritikai kiadás szerint ez a vers 1786-ban született (Zöld-kódex). Eltérés a 11. sor szórendjében van: *Sőt még a' beszéd is olly edgy tsalható jel* olvasható a gyűjteményben. A 13. sorból kimaradt a *száj* szó. A gyűjtemény másolója a vers forrásait is pontosan jelzi. A 6. sor, majd a 8. sor után 2–2 sor következik Vergiliustól, latinul, Vergilius nevét aláhúzva. A 17–20. sor után Euripidész *Médeia*jára, a 21–22. után pedig Seneca *Medeajára* hivatkozik:

- 17 Oh Jupiter ha már a' hamis arannak
Illy tiszta jelei s' bizonyági vannak,
Ugyan hát a' hamis rossz szívű embernek
20 Testén ilyen jegyek miért nem hevernek.

[aláhúzva:] Euripides in Medea: O Jupiter etcet.

- 21 Külömben ki millyen portékákat árul
Azoknak jutalma mind magára hárul.

[aláhúzva:] Seneca, Tragoedus in Medea: Redit in auctorem scelus

Az Euripidészhez kapcsolt négy sor (17–20.) elején a margón végig idézőjel áll. A kritikai kiadás csak a 17–20. sornál hivatkozik Euripidészre, mivel ez a négy sor önálló epigrammaként is ismert volt.⁷⁷

+ 41. p. 57–58. *Libertas optima rerum.*

A cím mellett ott az utalás (*pag: 27*) a 27. lapon levő, nem Csokonaitól származó, azonos című versre, ez a szöveg itt azonban Csokonai műve. A kritikai kiadásban *A'*

⁷⁷ CSVMÖM Költemények, 1, 445.

Szabadság címmel szerepel (I, 31). A keletkezési ideje az 1786-os év, a szöveg a Zöld-kódexben (54b–55a) maradt fenn, *De eadem* címmel. Ehhez képest az itteni változat csak a -ban, -ben rag rövidebb alakjával tér el (pl. 15. sor: *rabságbann* helyett *rabságban*) és egy kötőszóval, ami tartalmilag is megváltoztatja egy kissé a 20. sort: *Ugy a' pompa a nemes vér* helyett *Ugy a' pompa 's a nemes vér. A' Szabadság* címet csak az 1795-ös első katalógusban találjuk.

42. p. 59–60. *Sint Maecenates feret H[un]gara ter[r]a Marones. Vergiliumq[ue] tibi v[el] tua rura dabunt.*

Bár Csokonai is írt e propositióra verset (I, 42), ez ismeretlen szerző 10 disztichonja, kezdő sora: *A' jutalom 's dicséret fel indította az e[mbe]rt.*

43. p. 61. *Illi robur et aes triplex circa pectus erat q[ui] fragilem truci commisit pelago ratem.*

Ismeretlen szerző 3 disztichonja (a Horatius-verssorra), kezdősora: *A' tenger sebesen zuhogo őrvényibe a' ki.*

44. p. 62. *Az erdőről. Hecsametri.*

Ismeretlen szerző 5 hexameterre, kezdősora: *Itt a' gyenge zephir suhogo szárnyára ha perdül.*

45. p. 63–64. *Tota licet veteres exornent undique cerae atria: Nobilitas sola est atq[ue] unica virtus.*

A tartalomjegyzékben az alcím alapján, az N betűnél szerepel a 8 disztichonos vers. Szerzője ismeretlen, kezdősora: *Bár nagy pítvaridat be borítsa nemed sokasága.*

46. p. 65. *Grof Rádai Gedeon Epitáphiuma.*

Ismeretlen szerző 14 soros verse (gyenge 8–9–10-es sorokkal), kezdősora: *Hát Ráday rangod azért hogy.* A vers keletkezéséhez adalék lehet Ráday Gedeon halálának időpontja: 1792. augusztus 6.

47. p. 66. A lap tetején: *Versus Latini*, kétszer aláhúzva, alatta: *Caput 11um Epitaphium Attilae.* 6 soros latin epigramma.

48. p. 67. *Sola virtus perennis.*

Ismeretlen szerző 5 disztichonja, kezdősora: *A' kints egybe meg ég, jóságod majd hamuvá lesz.*

49. p. 68–70. *Poesis linguae vernaculae non ceu Poesi aut Graecae [!], aut Latinae, aut cuius quae in hodiernis lingvis reperiuntur.*

Ismeretlen szerző 11 disztichonja, kezdősora: *Bár a' Francia nyelvét hántorgassa sokaknak.*

50. p. 71. *Constantzinapolly. pag: 76.*

Ismeretlen szerző 6 soros verse (párosrímű 12-es), kezdősora: *A' gyepel borított part is azt hirdeti.* A cím melletti (talán későbbi) bejegyzés előreutal a 76. lapon levő Csokonai-versre.

+ 51. p. 71–72. *A Rövid Nap és hosszú Éjj.*

A kritikai kiadásban (I, 43) a *Diétai Magyar Múzsában* megjelent változatot tekintette főszövegnek Szilágyi Ferenc. A szatmárnémeti gyűjteményben viszont a korábbi, Zöld-kódexbeli (60ab) szöveggel találkozunk. A vers 1786-ban keletkezett, címe: *A' rövid nap s' hosszú éj.* (A vers az E, a H és az N betűnél is szerepel a gyűjtemény végén levő tartalomjegyzékben.) A két szöveg megegyezik, csak a 3. sorban az *éj* helyett az *ég* olvasható, az utolsó sorban pedig hiányzik a sorkezdő kötőszó, az 'S. A Zöld-kódexben a 22. sorban a *kies világ* kifejezést *gyönyörködés*-re változtatta Csokonai (?), itt (ahogy a *Diétai Magyar Múzsában* is) az eredeti alak szerepel.

52. p. 73. *Thisbe sir a' Piramis teste felett.*

Ismeretlen szerző 8 soros verse, kezdősora: *Érted Piramis ha ki jöttem.* Csokonainak is van ilyen témájú verse (*Thisbe keservei*, I, 45), s e két vers formája azonos (párosrímű anapestusok).⁷⁸

+ 53. p. 74–75. és p. 82. *A' Hadrol.*

A cím melletti visszautalás (*pag: 7.*) a 7–8. lapon található azonos című diákversre vonatkozik. A 75. lap alján *Caetera Vide pag: 82.* olvasható, a vers itt valóban megszakad, és a 82. lapon fejeződik be; ennek okát nem tudjuk, s a két rész külön másolása azért is meglepő, mert a gyűjteményben máshol hasonló tévesztés (?) nem fordul elő. A kritikai kiadásban *A' Had [I.]* címmel található a vers (III, 192). A kritikai kiadás a vers 1–10. sorát a Zöld-kódexből (51b), a további részt a teljes verset tartalmazó, *Helikonai Virágok* című, Jókay Józseftől való kéziratos gyűjteményből közli. A Zöld-kódexben a 10. sornál megszakad e vers kézirata, és más verssel folytatódik.⁷⁹ A szatmárnémeti gyűjteményben jóval hosszabb rész, az 1–50. sor szerepel egy tömbben, s az 51–60. sor került át a 82. lapra, ott tehát – szemben a Zöld-kódexszel – befejeződik a kézirat. Mégis elgondolkoztató, hogy e vers (Vargha Balázs szerint Csokonai „legüldözöttebb verse”)⁸⁰ a szatmárnémeti gyűjteményben ugyanúgy megszakad, mint a Zöld-kódexben. Szilágyi Ferenc szerint a vers első része 1786-ban, a befejező, elmélkedő rész pedig 1794 közepén keletkezhetett, Debreczeni 1785–1790 közöttinek tartja az első, 1790–1796 ősze közöttinek a második változatot.⁸¹ A szatmárnémeti gyűjteményben az 50. sornál semmiféle jel nem utal a hozzáillesztésre. Két helyen találunk halványabb tintás,

⁷⁸ A rímes-időmértékes verselés korai kísérleteiről lásd CSVMÖM Költemények, I, 492–493.

⁷⁹ CSVMÖM Költemények, 3, 390–391.

⁸⁰ VARGHA Balázs, *A „zöld codex”: Csokonai költői fejlődésének első szakaszáról*, ItK, 1953, 113.

⁸¹ CSVMÖM Költemények 3, 392–393; CSVMÖM Osiris, I, 914–915.

az áthúzott szavak fölé írt javítást, amelyek írásképe esetleg Csokonai kezére vall, de ez a feltételezés igen bizonytalan:

1. sor: *Ki úté zászloját a' had <véres> Attya, a véres áthúzva, fölötte: mérges.* A javított szöveg megegyezik a Zöld-kódexben olvashatóval.

A 20. sorban az áthúzott rész szinte biztos olvasata: *kegyetlen francok*, föléírva pedig a javítás: *vitéz chártusok*; a teljes sor tehát: *A' <kegyetlen francok> vitéz chártusok ülnek paripára.* A *pártusok* valószínű félrehallása (*chártusok*) Csokonai sajátkezű javítása ellen szól. A *pártusok* szó a régi magyar nyelvben pártost, lázadót, pártütőt jelentett, s Csokonai azért változtatta e szerkezetet a *Diétai Magyar Múzsában fegyveres rendekre*, „nehogy valaki a 'pártos' franciákra gondolhasson”⁸² a *vitéz pártusok* olvastán. A franciák említése tehát a vers politikai konnotációjával függ össze, s a törlés arra vall, hogy a 20. sor eredeti szövege Csokonaitól származik. Esetleg elképzelhető, hogy a szatmárnémeti gyűjtemény a versnek egy, a Zöld-kódex és a *Diétai Magyar Múza* megszelídített változata közötti fázisát őrizte meg, azt, amelynek hiányzó szövegét a kritikai kiadás is feltételezi.⁸³

Más javítás nincs a versben. A további eltérések közül a jelentősebbek: a 6., a 22. és a 26. sorban a szöveg a *Diétai Magyar Múzsában* levő, átdolgozott kiadásnak felel meg. A 45. sor a kritikai kiadásban: *Hát már a gyilkosság, Szent Egek!! Isteni*, a gyűjteményben: *Hát már a gyilkosság Sz.[ent] vétek 's Isteni.* A 47. sor: *Az ártatlanoknak fel-kontrollása*, itt: *Hát az ártatlannak őszve vagdalása* szerepel. Az 54. sorban a kritikai kiadásban *A' nép* olvasható, a gyűjteményben viszont *A' világ.* Az 59. sorban *egy szebb* helyett *ditsőbb* található.

A gyűjtemény másolója a sorokat sorpáronként számozza, de néhányszor téved.

+ 54. p. 76–77. *Constantzinapolly.*

A cím melletti *pag: 71.* visszautal az ismeretlen költő 71. lapon szereplő soraira. A vers hiányzik a kötet tartalommutatójából. A kritikai kiadás *Constantzinapolly [I.]* címmel közli a verset (I, 25), amely 1785 nyarán íródott, és a Zöld-kódex őrizte meg első változatát. Csak a vers első 26 sora van benne a gyűjteményben, a 77. lap nagy része üresen maradt. (Erre a részre másolta be utóbb a 3. kéz *A Reménység* című verset.) A Zöld-kódexbeli (49a–50a) szöveghez képest két változtatás van: *Az ezekben igen gyönyörködő Alla* helyett *Az ezekben nagyon gyönyörködő Alla* (10. sor). A 18. sorban értelmileg is helyesebbnek tűnik a gyűjtemény megoldása: *Mellyek a' fellegek közzé rejtettek* helyett *Mellyet a' fellegek közzé rejtettek.*

+ 55. p. 77. *A Reménység*

Szentjóni Szabó László verse, egy újabb (3.) kéz írásával, halványan, utólag az üresen maradt helyre bemásolva. Kezdősora: *Ki szeretné az életet, ha reménység nem lenne.* A cím melletti + jelet nem tudjuk értelmezni.

⁸² CSVMÖM Költemények, 3, 397.

⁸³ CSVMÖM Költemények, 1, 349.

56. p. 78–80. A' Tzigányról.

Csokonai verse *Czigány* címmel szerepel a kritikai kiadásban (I, 26). A gyűjtemény szövege pontosan megegyezik a Zöld-kódexével (50b–51b), melyet a kritikai kiadás is követ (kivéve: *képit* helyett *képét*, *kék* helyett *kén* van a gyűjteményben), de az utolsó két sor hiányzik.

57. p. 81. Didonak Aeneas el menetelekor mondott szavai.

Ismeretlen szerző 20 soros, páros rímes, gyenge verse, kezdősora: *Igy tsalnak az emberi szívek*. A tárgyat Csokonai is megverselte (I, 57), de általában kedvelt feladat volt a református kollégiumokban.

58. p. 83. Nil prodest quod non laedere possit idem. Latin, 6 sor.**+ 59. p. 84–86. A' Hírről.**

Csokonainak ez a verse *A' Hír* címmel szerepel a kritikai kiadásban (III, 193).⁸⁴ A vers 4. sorában Boerhave neve két alakban is szerepel, s a tárgyragos *Borhavét* /:*Boerhaavet*:/ név fölött egy jegyzetszám (1) található. A lap alján ugyanezzel a jellel (1) kétsoros, apró betűs, aláhúzott lábjegyzet van: *Leg hiresebb medicus volt. Hollandiában született és m[inde]n előtte 's utána v[al]okat [me]g szégyenített.* Jelentősebb eltérések a Szilágyi Ferenc szerint 1789–90-ben készített, majd 1794-ben átdolgozott és a *Diétai Magyar Múzsában* megjelent szöveg és a szatmárnémeti kézirat között: a 14. sorban *kész nyíllal* helyett *vont nyíllal* (kézirat), a 18. sor a kéziratban *párfogonkká leve*, ezt azonban a szóismétlés miatt Csokonai *védelmezőnk leve*⁸⁵ formában javította. Sok az eltérés a 30. sortól kezdődő szövegrészben:

30 'S minden ditsőségtől talpig meg kopaszít
Mikor testén fellyül áll a' sirhalomra,
Hogy prédáját ki ne hadgya a' föld gyomra,
És le száll akkoris sirjáról az égből,
'S ki vészi nevét a' halálos mélységből.

A 44. sor után a gyűjtemény másolója 4 ismeretlen verssorral folytatja, ezért a vers 56 soros lesz:

45 Ha a szerentsétől sok adományt nyere
Ha tsillámlik rajta méltóság tzimere
Akkor Tekintety ostobának mondja
Igy lesz sok a' világ tzégéres bolondja

⁸⁴ Szilágyi a diákkori vers átdolgozását 1794-re teszi (CSVMÖM Költemények, 3, 400), Debreczeni a *Diétai Magyar Múzsá* alapján 1796 ősze előtti bizonytalan keltezésűnek tekinti (CSVMÖM Osiris, I, 288–289).

⁸⁵ CSVMÖM Költemények, 3, 400.

E 4 sor után következnek a Csokonai-versnek a kritikai kiadásból ismert befejező 7 sora (45–52.). Az utolsó 6 sor már a 86. lapon található. A záró sorban *egész hazám' hallatára* helyett a kéziratban *egész világ hallatára* szerepel.

+ 60. p. 87–88. *A Szerentsétől [me]g n[e] rettenj.*

Csokonai verse *A szerentse változó* címmel olvasható a kritikai kiadásban (I, 55), 1787-ben keletkezett, a Zöld-kódexben (61b–62a) maradt fenn a szöveg első variánsa, amelynek egy változata a *Diétai Magyar Múzsában* is megjelent. A 14. sor eltér a Zöld-kódexbeli szövegtől, ott az olvasható, hogy *a' pokol méjjére*, itt pedig *a' pokol fenekére*, a 25. sorban a kritikai kiadásban *menykő*, itt pedig *kénkő* szerepel. Az utolsó két sort, akárcsak a Zöld-kódexben, itt is utólag átjavították, s ezek valószínűleg Csokonai sajátkezű javításai. A kritikai kiadás a javítás előtti változatot, a *Diétai Magyar Múza* változatához hasonló jelen idejű alakot közli: *Ez ama Gibraltár ez ama Tzitadell / Mellyre minden bombit haszontalan lövell.* A szatmárnémeti kéziratban jól látszanak a javítások, eredetileg itt is ez szerepelt: *Ez az a' Gibraltár 's az a' Citadell / Mellyre minden bombit haszontalan lövell.* Az áthúzások és betoldások után így fest a zárlat: *Ez ama Gibraltár 's ama Citadelle / Mellyre minden bombit hasztalan lövelle.*

+ 61. p. 89–91. *A' Tengeri Zivatar.*

Csokonai verse *A Tengeri Zivatarról* címmel szerepel a kritikai kiadásban (I, 56). A vers a Zöld-kódexben (62a–63a) található, 1787-ben keletkezett. A 4. sorban a *felsőbb* helyett a gyűjteményben *also*, a 15. sorban *dübögve* helyett *dühögve* szerepel, a 21. sorban a *méségbe* helyett *mélységre*, a 28. sorban *szorja el* helyett *szorja ki* olvasható a gyűjteményben. A 39–40. sorban *le görög* helyett *le gördül* és az ehhez megfelelő rím, a *dördül* van.

+ 62. p. 92. *A' Kevélyről.*

Csokonai verse *A Kevély [I.]* címmel szerepel a kritikai kiadásban (I, 58). A vers a Zöld-kódexben (63a–64b) található, 1786–87-ben keletkezett. Az utolsó szót megváltoztatta a gyűjtemény másolója (?): *verset énekl[én]ek* van a *verseket költének* helyett. A 12. sorhoz, melyben egyébként a két állítmányt felcseréli, (2.) számmal jegyzetet kapcsol: *Az Út Onak teszi (2.) Anak mondja az Ot.* A magyarázat a lap alján lábjegyzetben: (2) *loco bolond – baland + loco rut – rot.* (A kézirat aláhúzásai.)

+ 63. p. 93–94. *A' Föld-indulásrol.*

A cím alatt más színű tintával: *ki mulás*. Csokonai verse *A Föld Indulás [I.]* címmel szerepel a kritikai kiadásban (I, 59). A szöveg Zöld-kódexbeli (64ab) fogalmazványa 1786–87-ben keletkezett. Csak két szó változtatás van a gyűjteményben ehhez képest: a 14. sorban a sorkezdő *Bomlik* helyett *Omlik* van a kéziratban, a 23. sorban pedig *jaj szók* helyett *jaj szó* szerepel. Ezt a változtatást a Zöld-kódexben – utólag – már Csokonai is elvégezte, ez is arra vall, hogy a másoló előtt a Zöld-kódex vagy annak egy másolata

feküdt. A helyesírási változtatások egy része is Csokonaira vezethető vissza, pl. az *Ethna h*-ját elhagyta a másoló.⁸⁶

+ 64. p. 95–96. *A Gazdagrol.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban *A Gazdag* címmel szerepel (I, 60). Ez a szöveg az első fogalmazvánnyal, a Zöld-kódexbeli (64b–65b) szöveggel egyezik meg, amely 1786–87-ben keletkezett. A gyűjtemény másolója észrevehette a Zöld-kódex 27. sorának téves szórendjét, és gyorsan beszúrta a hiányzó *szolgál[na]k* igét a *hogy* szó után. Ugyanakkor elhagyta a 22. sor után olvasható csonka, félbehagyott verssort, és az egyes szám 2. személyt egyes szám 3. személyre változtatta: *titulosid, előtted* helyett *titulosi, előtte* van a kéziratban. Ezen kívül csak a 19. sorban van változtatás: *Ő talpig aranyba, s talpig biborba jár* helyett *Ő talpig aranyos s' talpig biborba jár*.⁸⁷

+ 65. p. 97–99. *Rut ábrázat 's Szép ész.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban (I, 61) *Rút ábrázat szép ész [I.]* címmel szerepel. Ez a változat a Zöld-kódexbeli (65b–66b), 1786–87-ben keletkezett fogalmazvány szövegét követi, de a *Diétai Magyar Múzsában* megjelent 1794-es átdolgozásból is van már benne néhány elem: a 8. sorban pl. már *veréb* szerepel, és a 41. sor is megegyezik a II. változattal (III, 254). A 44. sor után az a két sor következik, amely csak Jókay József másolatában van meg (OSZK, Oct. Hung. 695), de a két sor zárójelbe van téve:

/:Meg érne nyoltz potrát, meg! edgy ilyen forma
Jo izűen esne belé edgy kis torna:/

+ 66. p. 100–101. *A' Magyar Gavallér.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban (I, 82) *Eggy Magyar Gavallér* címmel szerepel. A szöveg a Zöld-kódexbeli (69b–70a) első fogalmazványt követi, amely 1790-ben íródott. Csokonai ottani javításai közül a kézirat átvette az *Angliai* szó javítását *Ásiaira*, de megőrizte a 4. sor eredeti, átjavítás előtti formáját. A 23. sor végén jegyzetszám van, a lap alján pedig a jegyzet, a *Leventa* szó magyarázatával: (2) *Régi Ifjak a' kik gyakorolták magokat a' kard forgatásban etcetera s lovaglásban.*

67. p. 102. *Az Embert Gyűlölő Timon.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban *Az Ember gyűlölő* címmel szerepel (I, 62) és 1786–87-ben keletkezhetett (Zöld-kódex 67a). A 3. sorban jól olvashatóan *már sok* van írva *mások* helyett, valószínűleg másolási hibaként. E Csokonai-vers mellől hiányzik a + jel.

⁸⁶ CSVMÖM Költemények, I, 528–529.

⁸⁷ CSVMÖM Költemények, I, 533–534.

+ 68. p. 105. *A' Párt-űtő.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban *A' Párt Ūtő* címmel szerepel (I, 80), és 1787-ben vagy 1790-ben íródott (Zöld-kódex 68a). A vers első sorának központozása más, mint a Zöld-kódexé: *Párt ūtő. Ez igen borzaszto nevezet!*, de egyébként az ottani szöveget követi, modernebb helyesírással.

+ 69. p. 106. *Magyar hajnal hasad.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban *Magyar Hajnal hasad [I.]* címmel szerepel (I, 81), de a kézirat csonkasága miatt csak az első 22 sor olvasható a gyűjtemény 106. lapján. Az őrszó és a lapszám is jelzi, hogy ezután egy vagy két levél hiányzik (kitépték vagy kiesett) a kötetből (a következő, 110-es lap pedig a recto oldalra került). A vers 1790-ben íródott, a Zöld-kódexben (68b–69a) maradt fenn. A szatmárnémeti kézirat megőrizte az első kidolgozásból a cím formáját (csak a nagybetűs alakokat írja kicsivel) és a 8. sorban a *mostoha* szóalakot a későbbi *mostohás* helyett. A 19. sorban viszont már a *Diétai Magyar Múzsá* számára készített 1794-es átdolgozásnak megfelelően *Múzsá-dal* alak szerepel a régi *múzsákkal* helyett.⁸⁸

A 107–109. lap hiányzik, így a 106. lapot (verso) a 110. lap (recto) követi. Kitépés vagy lapkivágás azonban nem látszik, valószínűbb a számozás alapos tévesztése.

70. p. 110. [*A' reggel*]

A kézirat említett csonkasága miatt csak az 53. sortól van meg a Csokonai-vers szövege. Az egy-egy lapra írt verssorok számából kikövetkeztethető, hogy a hiányzó lapokon éppen az előző vers vége, és ennek a versnek az első 52 sora fért el. *A' Reggel* (I, 83) szövegével kapcsolatban több szövegkritikai probléma is van (a Zöld-kódexben a 70b–71ab lapokon olvasható), nagy kár, hogy a hiányzó lapok miatt ezeknek a megoldásában nem tud segíteni a gyűjtemény. Annál érdekesebb azonban a fennmaradt rész, ez ugyanis további 19 sort tartalmaz, amelyet semmilyen más kéziratból nem ismertünk idáig. A Zöld-kódexben Csokonai utal is a 76b lapon levő 58 sor folytatására, de a jelzett helyen csak egy 3 soros toldás olvasható. A kritikai kiadásból kitűnik, hogy a vers a toldalékkal együtt is csonka: az utolsó sor (*Amidőn le fonják párkák rokkájokat*) párja hiányzik, a vers semmiképpen sem lehetett 61 soros, s ahogy Szilágyi Ferenc írja: „lett volna [...] még lefordítani való szöveg; forrásából, Seneca *Hercules furens* c. tragédiájából ugyanis a reggelről való kórusnak csak mintegy kétharmadát fordította le (125–177. sor).”⁸⁹ A szatmárnémeti kézirat alapján állíthatjuk, hogy Csokonai valóban lefordította az egész verset, amely így 80 soros (40 rímpárral). Jelentősége miatt közöljük a 110. lapon olvasható egész szövegrészt, amelyből a 62–80. sorokat eddig nem ismertük. A kritikai kiadás sorszámozását követjük:

⁸⁸ CSVMÖM Költemények, I, 605.

⁸⁹ CSVMÖM Költemények, I, 615.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

- De a' tsendességet kevesen esmérik,
Kik a' gyorsan futo időt böltsen mérik
55 Birván oráival e' rövid életnek
A' mellyeket többé vissza nem vehetnek.
Míg lehet mindnyájan vig szívvel éljetez
Sebes szaladással siet életez
Kerekén <s> a' gyorsan repülő napok[na]k
60 A töllünk rohano esztendők forognak
Le fonnyák a' midőn <a'> Párkák rokkájokat

[az ismert szöveg itt szakad meg]

- Magok és vissza nem fejtik fonályokat
De míg az emberek önként a halálnak
Rohannak 's tudatlan azzal szembe szálnak
65 A' Párkák bizonyos rendel következnek
A szabott időn tul edgynek sem kedveznek
Nem lehet a' meg irt napot halasztani
Bé kell a' népek[ne]k a' sirba szállani.
Mást a szép ditsősség széltire hirdessen
70 A hir sok országok határin pengessen
Emellyen a' felső ég boltozattyáig
A' számtalan napok ditsó hazájáig
Más a' győződelem arany szekereben
Laurusos koronát visellyen fejében
75 Engemet a' kevély világ felejtsen el
Földem bátorságos hajlékba rejtsen el
Alatsony de biztos helyen [me]g maradnak
Apro támasszai gyásszal hányt hazád[na]k
A nagy lelkű virtus méllyen rohan alá
80 A' büszke szél mennél fentebb magasztalá.

+ 71. p. 111–112. *A' Délről.*

Csokonai verse *A Dél [I.]* címmel jelent meg a kritikai kiadásban (I, 84). A Zöldkódexben a 72ab lapon olvasható a szöveg (1790-ből), amely az itteni, 34 soros verssel azonos, nem pedig a később 94 sorra bővített változattal. A helyesírási eltéréseken túl a 24. sorban *a' nap hevétől* helyett *annak hevétől*, a 25. sorban a *játtzanak* helyett a logikusabban tűnő *láltzanak* olvasható a szatmárnémeti kéziratban. Más a záró 34. sor is: *E' vidám gesztenye alá ugy jőjjetek* helyett *E' vidám gesztenye fa alá jőjjetek* a vers záró sora. Három sorpárt bekeretezett a másoló (7–8, 9–10, 17–18), de nem tudni, miért, mert a sorrendjüket nem változtatta meg.

+ 72. p. 112. *A Patakhhoz.*

A 112. lap üresen maradt alsó felére utólag másolta be ugyanaz a (3.) kéz, amely a 77. és a 176. lapon lévőket is. Ismeretlen költő 6 soros (felező 8-asokban írt) verse, kezdősora: *Be szép vized vagyon neked.*

+ 73. p. 113–114. *A' Télről.*

Csokonai verse *A Tél [II.]* címmel szerepel a kritikai kiadásban (I, 85). A Zöld-kódexbeli (73ab), 1790–91-ből való első kidolgozást követi ez a kézirat is, a vers 40 soros első változata szerint, de a későbbi átdolgozás jeleit mutatja pl. a 40. sor (*biráktól* helyett *birotól*).

+ 74. p. 115–116. *A' Nyárról.*

Csokonai versét a kritikai kiadás *A Nyár [I.]* címmel közli (I, 86), 1790-ből vagy 1791-ből. A szöveg első változatát a Zöld-kódex (74ab) őrizte meg, ezt követi ez a kézirat is. Csak a 22. sor változott meg: *El sodorja a' szép kerteket 's buzákat.* A vers vége is a Zöld-kódex szerint alakul, bár a sorokat Csokonai később felcserélte.⁹⁰ Az 1–4., a 10–12. és a 16–18. sort bekeretezte a másoló, de nem tudni, miért. A 116. lap alját kb. 1 cm-es csíkban letépték.

+ 75. p. 117–119. *Az Őszről.*

Csokonai versét a kritikai kiadás *Az Ősz* címmel közli (I, 87), és 1790-ből vagy 1791-ből valónak tartja. A szöveg első változatát a Zöld-kódex (75ab–76a) őrizte meg, ezt követi a kézirat is. A 2. sor megtartotta azt a szóismétlést, melyet Csokonai később kijavított: *már a' vig September.* A 3. és a 36. sorban viszont olyan változtatást találunk, amely csak itt szerepel: *Octobert ekképpen biztattya előre* helyett *Octobert ollyannal biztattya előre*, és *Mert markábann teli kulatsokat kongat* helyett *Mert kezében teli kulatsokat kongat.*

+ 76. p. 120–121. *A' Békességről.*

Csokonai verse a kritikai kiadásban *A békesség [II.]* címmel szerepel (I, 54), Szilágyi szerint 1786–87-ben keletkezett, Debreczeni bizonytalan keltezésüként 1785–1790-re teszi.⁹¹ A Zöld-kódex elé kötött lapok (KK IV, 4b–5a) adták a főszöveget; ezt követi ez a kézirat is, csak a 2. sorban van egy kis eltérés: *Gyászos harsogási* helyett *Gyász harsogásai*, és a 8. sorban van egy félreértett szó: *Ujjul* helyett *ujjan*, ami itt értelmetlen.

A 121. laptól a 195. lapig túlnyomó többségben latin versek következnek a gyűjteményben. A témák közül jó néhány iskolai propositio volt, de nincs bennük egyezés Csokonai latin verseivel, ezek közül egy propositiót sem verselt meg. E versek is szerepelnek a kötet tartalomjegyzékében, néhányuknál van utalás a versformára is, a 191–193.

⁹⁰ CSVMÖM Költemények, I, 630–631.

⁹¹ CSVMÖM Osiris, I, 871.

lapokon pedig a verslábakat külön is lejegyezte a másoló. A 148. lap alján látható metrumképleteket Csokonai rögzítette.

77. p. 121. *Ardua virtutis via*. Latin, 6 sor.
 78. p. 122. *Candor in hoc aevo res inter mortuae poenae est*. Latin, 8 sor.
 79. p. 123. *Valetudo est optima vitae possessio*. Latin, 10 sor.
 80. p. 124. *Monumentum Ovidii Nasonis*. Latin, 6 sor.
 81. p. 124. *Felix quem faciunt aliena pericula cautum*. Latin, 4 sor.
 82. p. 125. *Medio tutissimus ibis*. Latin, 6 sor.
 83. p. 126. *Omnium rerum vicissitudo est*. Latin, 8 sor (a 7–8. sor más kéz írása).
 84. p. 127. *Vitae rusticae laudes*. Latin, 4 sor.
 85. p. 128. *Ingenuas didicisse fidelite artes Emollit mores nec sinit e[ss]e feros*. Latin, 6 sor.
 86. p. 129. *Homini generoso mors et ignominiadem loco sunt*. Latin, 6 sor.
 87. p. 130. *Suisque illa libenter et cerebro loquitur quibus maxime oblectat[...]* Latin, 8 sor.
 88. p. 131. *Audaces fortuna juvat timid[os]*. Latin, 10 sor.
 89. p. 132–134. *Resurrectionis Descriptio*. Latin, 38 sor.
 90. p. 135. *Felix nimium proir aetas. Hexametri*. Latin, 10 sor.
 91. p. 136. *Fortuna viris invida fortibus*. Latin, 5 sor.
 92. p. 137. *Inter arma silent Musae*. Latin, 9 sor.
 93. p. 138. *Nil qui gloriantur boni accipiunt mali plurimi*. Latin, 8 sor.
 94. p. 139. *Totam vitam miscet dolor*. Latin, 8 sor.
 95. p. 140. *Dies adimit aegritudinem h[omi?]nibus*. Latin, 5 sor.
 96. p. 141–142. *Hei mihi quod nullis amor medicabilis herbis*. Latin, 14 sor.
 97. p. 143–144. *Vitae pastoralis s[eu] rusticae laud[...?]* Latin, 13 sor.
 98. p. 145–146. *Ambitio, avaritia, voluptas, haec...* Latin, 13 sor.
 99. p. 147–148. *Studia diversa sunt*. Latin, 10 sor.
 100. p. 148. *Asclepiadeo Glyconici versus. De eadem*. Latin, 4 sor.

A 148. lap alján három sorképlet, valószínűleg Csokonai kezével, külön lejegyezve:

Metrum.

Asclep. --| - u u | -- u u | - u u | ++

Glycon. --| - u u | - u u | +++

Archilochius. --| - u u | - u | +++

101. p. 149–151. *Az Ősznek komorságáról. Asclepiades Glyconici.*
 Ismeretlen szerző 28 soros verse. Kezdősora: *Zug már a' vizes ősz m[inde]neket rut.*

102. p. 152–153. *Nemo libenter recolit q[uod?] laesit locum*. Latin, 11 sor.

103. p. 153–155. *Virtus sordidae nescia culpaē intanatis fulget honoribus. Asclepiadeo Glyconico Archilochii v[er]sus.*

Ismeretlen szerző 20 soros verse, kezdősora: *Tűz víz ettől az őrdög is el szalad.*

104. p. 156. *Jupiter laudandus quod frigora de inferit alto.* Latin, 6 sor.

105. p. 157. *Aurum per medios ite satellit.* Latin, 6 sor.

106. p. 158–159. *Horae et Gloscae facinora.* Latin, 11 sor.

Az első egység további részében (p. 160–195.) 2 latin verstől eltekintve csak magyar nyelvű versek következnek. Nincs köztük ismert Csokonai-vers, a + jelek alapján azonban esetleg Csokonainak tulajdonítható az *Aetas senilis*, az *Edgy barát Epitáphiuma*, a *Vis et nequitia quidquid oppugnant* című és a *Mindég a' pintze bor körül* kezdetű cím nélküli vers. E versek szövegét a bevezetésben közöltük. E részben a magyar nyelvű darabok mind páros rímű 12-esek; kivétel a *Mindég a' pintze bor körül* kezdetű.

107. p. 160–162. *A' Hadrol.*

Ismeretlen szerző 20 soros verse, kezdősora: *Nézd hány vérbe feredt tisztos Személyeknek.*

+ **108.** p. 163. [Csokonai?]: *Aetas senilis.*

Kezdősora: *A' kik[ne]k fejeken ki ütötte kényes.* A vers szövegét, épp a + jel miatt, a bevezetésben közöltük.

109. p. 164. *Non omnis fert omnia tellus.*

Ismeretlen szerző 8 soros verse, kezdősora: *A' hány a' tudomány a' természetnek is.*

+ **110.** p. 165–166. [Csokonai?]: *Edgy barát Epitáphiuma.*

Kezdősora: *Edgy ujj tsudát láttz itt: edgy szürke [Christ]us[na]k.* A vers szövegét, épp a + jel miatt, a bevezetésben közöltük.

111. p. 167. *Amititia [!] in adversis elucet.*

Ismeretlen szerző 18 soros verse, kezdősora: *A' sok Magyar Ifjuk negédes eszeket.*

112. p. 168. *Magna servitus est magna fortuna.* Latin, 10 sor. Van ilyen propositióra írt, latin nyelvű Csokonai-vers (I, 20), ez a *Vivit[ur] exiguo melius inferique opulentes* kezdősorú azonban ismeretlen szerzőjű.

113. p. 169–170. *A' Nagy Uraság nagy szolgasag.*

Ismeretlen szerző 32 soros verse, kezdősora: *Jobb szegénynek lenni kevés gazdagságból.*

114. p. 171. *Solum unum hoc adfert vitium [...?] attentiores sumus ad re[...] quam opus est.* [Olvashatatlan részek a másolatban.]

Ismeretlen szerző 16 soros verse, kezdősora: *Bár sok Századokon tarto életével.*

115. p. 172–174. *A' Télnek le Irása.*

Ismeretlen szerző 44 soros verse, kezdősora: *Funak az Eszaki fergeteges szelek.*

+ **116.** p. 175–176. [Csokonai?]: *Vis et nequitia quidquid oppugnant.*

Kezdősora: *Mihelyt a' hatalmat nyert Agamemnonnak.* Van ugyanilyen propositióra írt, de latin nyelvű Csokonai-vers (I, 22). A Csokonai-címjegyzékből ismert című vers szövegét, épp a + jel miatt, a bevezetésben közöltük.

+ **117.** p. 176. *Sírhalom v[agy] az én akaratom.*

Utólag, de ismét a 3. kéz írta be halványabb tintával a 176. lap üresen maradt felére Szentjóni Szabó László versét.⁹² A cím melletti + jelet nem tudjuk értelmezni.

118. p. 177–178. *Fertilior seges est alieno semper in vicinumque pecus grandius [...?]* Latin, 17 sor.

119. p. 179. *Dii nihil sine laboribus vend[un]t.*

Ismeretlen szerző 20 soros verse, kezdősora: *Az I[ste]nek semmit sem adnak ha mások.*

120. p. 180–181. *Cum vitibus gravem impedimus laborem; alias autem arbores negligimus.* Latin, 17 sor.

+ **121.** p. 182–183. [Csokonai?]: **[Cím nélküli vers]**

Kezdősora: *Mindég a' pintze bor körül.* A vers szövegét, épp a + jel miatt, a bevezetésben közöltük.

A 183. lapon a vers után tollpróbák: *V. Vicit hiem.*

122. p. 184. *Nil feret ad Manes divitis umbra suas.*

Ismeretlen szerző 20 soros verse, kezdősora: *Mit ér h[ogy] Szolgálnak sok Ország népei.* Van ilyen propositióra írt Csokonai-vers, de latin nyelvű (I, 18).

123. p. 185. *Omnia sunt [...?] temui pendent.* Latin, 9 sor.

124. p. 186–187. *Prudens futuri t[em]poris exitum, caliginosa nocte premit D[eu]s.* Latin, 13 sor. Van ilyen propositióra írt, latin nyelvű, de teljesen más Csokonai-vers (I, 17).

125. p. 187–188. *Virtuti ubique suus honos habet.* Latin, 15 sor. Ezt követően, más kéz írásával 4 további, erősen javított latin sor. A vers alatt halványabb tintával, esetleg ceruzával: *Emberi nemzet...*

⁹² Lásd *A sírhalom* címmel: *Magyar költők XVIII. század*, szerk. MEZEI Márta, Bp., 1983, 604.

126. p. 189. *Divisis diversa placent*. Latin, 6 sor, majd talán az előző lap utolsó 4 sorának kézírásával újabb, erősen javított 2 sor. A vers alatt egy leginkább egy kerek tárla emlékeztető rajz.

127. p. 190–191. *Non ignara mali liseris succurrere disco*. Latin, 13 sor.

128. p. 191. *Audax omnia perpeti gens sumeruit pervetitum nefas. Glyconico Asclepiadaeus. Metrum Glyconici. -- / - ∪ ∪ / - ∪ ∪. Asclepiadei. -- / - ∪ ∪ / - / - ∪ ∪ / - ∪ ∪*. Latin, 12 sor.

129. p. 192. *De eadem materia. Heptametro, Archilochio, Iambicus. Metrum*. Latin, 4 sor. (Az előző vershez hasonlóan itt is feljegyzi a másoló a sorképleteket.)

130. p. 193. *Non cuivis homini contigit felicitas ut magna Heroum facta digne scribere. Asclepiadaeo, Pherecratio, Glyconio*. Latin, 8 sor. (Sorképletek itt is.)

131. p. 194. *Laudat agricolam juris legum*. Latin, 12 sor.

132. p. 195. *Blandi post nubila soles*. Latin, 7 sor.

2. táblázat

A szatmárnémeti kézirat első egységének (1–195) ismert Csokonai-versei
(A szatmárnémeti gyűjtemény alapján rendezve)

(Segítségül ABC-be rendeztük a szatmárnémeti gyűjtemény ismert Csokonai-verseit, megadjuk a kritikai kiadás kötetszámát és a vers sorszámát, valamint a szatmárnémeti gyűjtemény lapszámát és az általunk készített listaszámot.)

A	B	C	D
A vers címe a szatmárnémeti gyűjteményben	Lapszám uo.	Sorszám a listánkon	A vers címe és száma a kritikai kiadásban
[Cím nélkül; eleje hiányzik]	110.	70	<i>A' Reggel</i> I, 83.
<i>A' Békességről</i>	120–121.	76	<i>A' Békesség [II.]</i> I, 54.
<i>A' Délről</i>	111–112.	71	<i>A Dél [I.]</i> I, 84.
<i>A' Föld-indulásról</i>	93–94.	63	<i>A Föld Indulás [I.]</i> I, 59.
<i>A Gazdagról</i>	95–96.	64	<i>A Gazdag</i> I, 60.
<i>A' Hadról</i>	74–75.	53	<i>A' Had [I.]</i> III, 192.
<i>A' Hírről</i>	84–86.	59	<i>A' Hír</i> III, 193.
<i>A' Kevélyről</i>	92.	62	<i>A Kevély [I.]</i> I, 58.
<i>A' Magyar Gavallér</i>	100–101.	66	<i>Eggy Magyar Gavallér</i> I, 82.
<i>A' Nyárról</i>	115.	74	<i>A Nyár [I.]</i> I, 86.
<i>A' Párt-útó</i>	105.	68	<i>A' Párt Útó</i> I, 80.
<i>A' Poéták[nak] n[em] kell kints, tsak edgy friss kert</i>	11–15.	12	<i>A Poëta tsak gyönyörködni szeret...</i> I, 16.
<i>A Rövid Nap és hosszú Éjj</i>	71–72.	51	<i>A' rövid nap 's hosszú éj</i> I, 43.
<i>A Szerentsétől [me]g n[e] rettenj</i>	87–88.	60	<i>A szerentse változó</i> I, 55.
<i>A' Télről</i>	113–114.	73	<i>A Tél [II.]</i> I, 85.
<i>A' Tengeri Zivatar</i>	89–91.	61	<i>A' Tengeri Zivatarról</i> I, 56.
<i>A' Tzigányról</i>	78–80.	56	<i>Czigány</i> I, 26.
<i>A' vidám természetű Poëta</i>	37–40.	30	<i>A' vidám természetű poëta</i> II, 128.
<i>Az Álomról</i>	30–31.	23	<i>Az Álom [I.]</i> I, 14.
<i>Az Árvízről</i>	43–44.	32	<i>Az Árvíz</i> I, 52.

A	B	C	D
<i>Az Embert Gyűlölő Timon</i>	102.	67	<i>Az Ember gyűlölő</i> I, 62.
<i>Az Estvéről</i>	3–4.	5	<i>Az Estve</i> [I.] I, 4.
<i>Az Őszről</i>	117–119.	75	<i>Az Ősz</i> [II.] I, 87.
<i>Constantinapolly</i>	76–77.	54	<i>Constantinapolly</i> [I.] I, 25.
<i>De eadem Pro[positi]one</i>	2–3.	4	<i>A' Fösvény</i> I, 6.
<i>Jöszte Poétának</i>	29.	21	<i>Jöszte Poétának</i> II, 93.
<i>Libertas optima rerum</i>	57–58.	41	<i>A' Szabadság</i> I, 31.
<i>Lurida sub dulci melle venena latent.</i> [A' színesség]	55–56.	40	<i>A' színesség</i> I, 28.
<i>Magyar hajnal hasad</i>	106.	69	<i>Magyar Hajnal hasad</i> [I.] I, 81.
<i>Mindenütt a' Halál. A' morte h[omi]nes s[em]p[er] tantundem absu- mus</i>	41–43.	31	<i>Mindég közel van a' Halál</i> I, 15.
<i>Musa vetat mori</i> [I.]	18–21.	14	<i>Serkentése a' Múzsának</i> III, 255.
<i>Musa vetat mori</i> [II.]	35–36.	29	<i>Musa vetat mori</i> I, 53. és <i>Serkentése a' Múzsának</i> III, 255.
<i>Quem Dii oderunt, Praeceptorem fe- cerunt</i>	22–24.	16	<i>Quem Dii oderunt, Praeceptorem fe- cerunt.</i> I, 12.
<i>Rut ábrázat 's Szép ész</i>	97–99.	65	<i>Rút ábrázat szép ész</i> [I.] I, 61.

A kötet második egysége: Csokonai sajátkezű versei (p. 196–199.)

A 195. lap latin verse után a 196–198. lapokon Csokonai autográf versszövegei olvashatók, a 199. lap tetejére pedig csak egy verscím és egy dátum került, ugyancsak Csokonai kezétől.

+ 133. p. 196–197. **Ketskemét. Apr. 11^{dikén} 1795. A' Palatinus' Nótájára Szerelmes Eggyezés. Trochaicus. Aria.**

A kritikai kiadásban *Szerelmes fogadás* címmel szerepel (III, 183), s valószínű keletkezését a verselés illetve a kötetterv alapján Szilágyi Ferenc 1794 elejére, Debreczeni Attila bizonytalan keltezésüként 1796 ősze előttre teszi.⁹³ Az 1795. április 11-én Kecskeméten lejegyzett szöveg láthatóan gondos tisztázat, de nem kizárt, hogy közvetlenül a vers születése után készült, s így a vers keletkezési idejét is módosítanunk kell. Az április 11-i dátum elgondolkoztató: eszerint Csokonai húsvét (április 5–6.) után néhány nappal már elment Kiskunhalasról, és 11-én Kecskeméten volt. Nagy Gábor másolatának téves címe *Szerelmes tagadás*.⁹⁴ A *Szerelmes fogadás* cím az *Első Katalógusban* szerepel⁹⁵ (*Dal* műfajmegjelöléssel), s ennek alapján közli a címet a kritikai kiadás is, az autográf szöveg alapján azonban e címet is módosítanunk kell. A dal műfaján belül különösen kedvelte Csokonai az általa *kettős éneknek* vagy *kettős dalnak* nevezett duettet.

⁹³ CSVMÖM Költemények, 3, 315; CSVMÖM Osiris, I, 922.

⁹⁴ CSVMÖM Költemények, 3, 314–315.

⁹⁵ CSVMÖM Költemények, I, 210.

Csokonai dallamra írt verseivel kapcsolatban a legnagyobb gond, hogy nem ismerjük a választott dallamot, s ez a jelen költeménynél is felmerült: „Bizonyosra vehető, hogy a költő eleve dallamra írta e versét is, dallamát azonban nem ismerjük” – írja Szilágyi Ferenc.⁹⁶ Esetünkben a nótajelzés – *A' Palatinus' Nótájára* – segítheti a zenetörténészeket a dallam feltalálásában. A versnek „sajátkezű kézírata nem maradt”,⁹⁷ ezért a szatmárnémeti gyűjtemény autográf Csokonai-szövege minden tekintetben felülírja a kritikai kiadást. A versszakok számozása Csokonaitól való, mi csak a kritikai gyakorlat alapján a sorszámozással egészítettük ki. A gyűjtemény nem autográf darabjaitól eltérően, Csokonai nagyon is ügyel a központosásra. A szöveget közöljük:

Szerelmes Eggyezés.
Trochaicus. Aria.

1.

Mért epeszted bánatokkal
Lelkedet?
Ah, ne rontsd, ne rontsd azokkal
Kedvedet!
5 Mért remegsz Szerelmesedtől?
Ah, ki ijjesztett el ettől
Tégedet?

2.

Drága Kintsem! tsak te bírod
Szívemet,
10 Míg örökre puszta sírod
Eltemet.
Akkoris, míg tsak lehellek,
Tégedet forrónn öllelek
Hívemet.

3.

15 Tsak Teis Hívedre nézzél
Kedvesenn,⁹⁸
Tsókra új tsókot tetézzél
Szívesenn.

⁹⁶ CSVMÖM Költemények, 3, 316.

⁹⁷ CSVMÖM Költemények, 3, 314.

⁹⁸ A szókezdő K betűben javítgatás van.

20 Így lehet hívségbe lennünk,
Karjainkonn megpihennünk
Tsendesen.

4.

25 Jer, tekintsd meg e' virágos
Kerteket,
Mellybe hint a' Hóld világos
Színeket:
Tsókjaink közt egybe fojjunk,
Új Szerelmünkről danoljunk⁹⁹
Éneket!

134. p. 198–199. *A' Hídi sétálásközbe' Maius 10^{dikén}* [bejegyzés a vers után:] *Magyar Dal. Szerzette Lavotta Úr.*

A kritikai kiadásban *Amint és Laura a' Fák között* címmel szerepel (II, 144), keletkezését Szilágyi Ferenc 1793 őszére, Debreczeni Attila bizonytalan keltezésüként 1796 ősze előttre teszi.¹⁰⁰ A *Szerelmes Eggyezés* és e vers műfaja is összefügg Csokonai olasz tanulmányaival és Metastasio hatásával; az autográf dátumbejegyzések alapján azonban valószínű, hogy mindkét vers későbbi: 1794-es vagy 1795-ös. Csokonai május 10-én Pesten volt, a verset tehát ott jegyezte le, *Hídi sétálásközbe'*. A kettős dal műfajához is kapcsolódó Lavotta-utalást anélkül ajánljuk a zenetörténészek figyelmébe, hogy a Lavotta–Csokonai mítoszt erőltetnénk. A vers címét ismerjük az *Első Katalógusból* (XIV. *Amint és Laura a' fák között. Kettős dal.*)¹⁰¹ és az *Első Darabból* (20. levél)¹⁰² is, sajátkezű kézírata azonban nem maradt, ezért a kritikai kiadás a Losonci Farkas Lajos-féle másolatot tekinti főszövegnek.¹⁰³ A szatmárnémeti gyűjtemény autográf Csokonai-szövege ismét felülírja a kritikai kiadást. Ez az autográf szöveg kiírja a férfi szereplő teljes nevét, hiányoznak viszont belőle az ismétlésjelzések, és nem tartalmazza az első sorban a *Laurám' Nyomát* nyilvánvaló tévesztését. Csokonai e szép tisztázatban is gondosan ügyel a központozásra. A szöveget közöljük, benne a sorokat mi számoztuk meg:

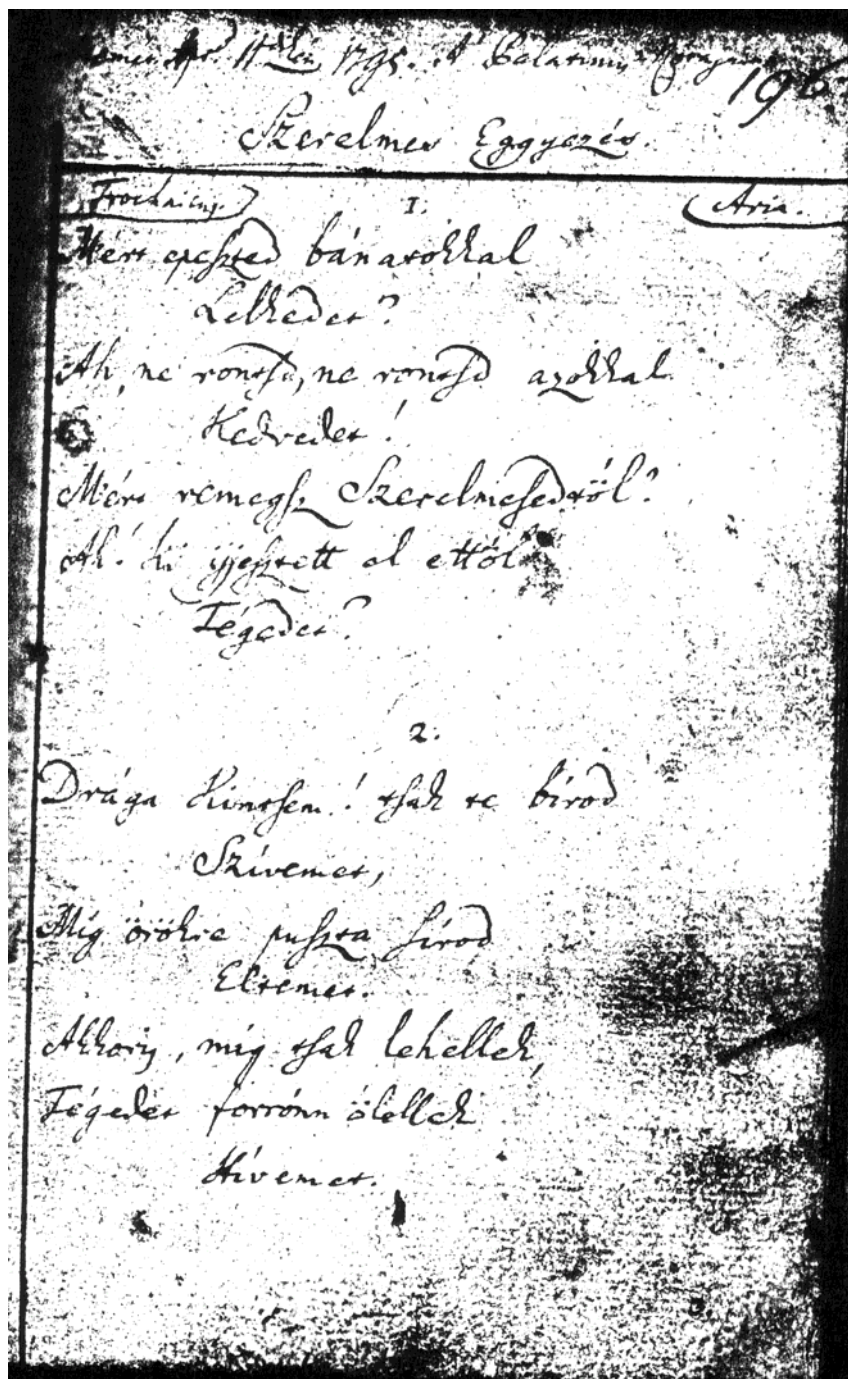
⁹⁹ Szerelmünkről [Ráírással javítva.]

¹⁰⁰ CSVMÖM Költemények, 2, 612; CSVMÖM Osiris, I, 924.

¹⁰¹ CSVMÖM Költemények, 1, 210.

¹⁰² CSVMÖM Költemények, 1, 215.

¹⁰³ CSVMÖM Költemények, 2, 612.

A' Hídi sétálásközbe' Maius 10^{dikén}

Amyntás. Laurámat e' zöld fák
Alatt keresem:
Ah, szőljatok, Nimfák!¹⁰⁴
Hol van Jegyesem?
5 Hah! mi szó
Zeng ott – óh
Tám Laurámmal
Hív mátkámmal
Zokog az Ekhó? –
10 Hah! mi szó
Zeng ott – óh
Tám Laurámmal
Hív mátkámmal
Laura. Hív mátkáddal
15 Hív Lauráddal
2en. Zokog az Ekhó?
Zokog az Ekhó!

Magyar Dal. Szerzette Lavotta Úr.¹⁰⁵

135. p. 199. *Duetto. Kettős Ének. A' Pesti Práter, vagy Közönséges Kertbe' Maius 20^{dikén}*

A lap tetején, ugyancsak Csokonai autográfjával, csak e cím szerepel, a szöveg hiányzik. Nyilván itt is 1795 az évszám. 1795. május 20-a Martinovics Ignácék kivégzésének napja, amikor Csokonai valóban Pesten tartózkodott.

A kötet harmadik egysége (1–43v)

Innen a számozás – levélszámozásként – újratezdődik. A kéziratgyűjteménynek ez a része az előzőnél valamivel később keletkezett, s újabb kezek másoltak be Csokonai-műveket. A másolók minden bizonnyal kapcsolatban voltak még Csokonaival, feltételezzük, hogy hajdani tanítványai lehettek. Ennek legfőbb bizonyítéka a kézirategység első darabjának, *A Feredésnek* Csokonai kezétől való folytatása az 1v–3r lapokon. Az első 7 levelet, Csokonai autográfját leszámítva, feltehetőleg két kéz másolta; a kötetegység legnagyobb részét (a 7r–40v lapokon) jól olvasható, egyenletes, szép írással készített egy újabb kéz, s csak részleteket írt bele néhány újabb másoló, a 29v–31r és a 40v–43v lapokon.

¹⁰⁴ [A *szőljatok* szó *ó*-ja olvashatatlan betűre ráírással javítva.]

¹⁰⁵ [A sor díszítő hullámvonallal aláhúzva.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

Ah, mit látok, irgalma, Egel. 2
Az én híngyem --- aly piteger...
Vágra nézett az én galambom, vifha régett,
Fememes, kivemes, kellemes, minden megig...
Az én kedvesem meggy amott, ---
Ah, mino langal fivem belől,
Ah, mino olvadór minden felől,
Isten, Eger! jji elfogyor,
Na hagyjator, minigam lerogyok! -
Az én kedvesem fut amott,
Ah, ötes, ötes lánam ott.
Ö az, de ah, mit látok? --- merreled.
Drigylem e' Vido'ed nek ezt
Hogy lájád, a mi engem öl 'ölés,
E'becsemtársimmá leszed illy hivóden.
De szaládom, a látok sephen
Valamelly kupa, de melly rista
A a fedél, melly alá stóran fivem' hie, hie
E' szaládom, a látok sephen
E' szaládom, a látok sephen
Ván eld' minen lájád' orad:

136. 1r–3r A Feredés.

A kritikai kiadásban *A' Feredés* formában szerepel a cím (II, 139, 1793-ban keletkezett). A szöveg hosszúsága – a kihagyásoktól eltekintve – a kritikai kiadás főszövegével egyezik, a gyűjteményből tehát hiányzik a főváltozatként közölt *K₅* szöveg¹⁰⁶ további 12 sora. A kritikai kiadás főszövege Csokonai sajátkezű, de töredékes tisztázata, melyből az 1–32. sor hiányzik.¹⁰⁷ A szatmárnémeti gyűjteményben Csokonai csak a 35. sorral kezdődően vette át a másolást, így épp a hiányzó részt nem tudjuk autográf szöveggel kiegészíteni. Az 1–34. sorok másolata számos hibával és sorhiánnyal készült: kimaradt az 5–8. és a 33–34. sor, a 28. sor után viszont tévesen a 35–38. sorral folytatja a másolást, majd áthúzza. Ezután következik Csokonai sajátkezű szövegírása. Annak ellenére, hogy az első 32 sort idegen kéz másolta, közöljük a vers teljes szövegét a kéziratgyűjteményből, mivel fontos kiegészítés lehet a kritikai kiadáshoz. Érdekes eltérés van a kritikai kiadástól az 53, 55, 56, 92, 96, 103. sorokban. A vers első 32 sorában hiányzik a központozás, Csokonai azonban a további részt ismét gondosan ellátta írásjelekkel. Sem az ismeretlen másoló, sem Csokonai nem osztotta a verset szakaszokra, és a háromféle bekezdés sem mindig világos; közlésünkben a bekezdéseket hűen adjuk, nem próbáltunk konzekvens formát kialakítani. A sorokat – a kritikai gyakorlatot követve – beszámoltuk, de a könnyebb összevetés érdekében a kritikai kiadás sorszámaint követjük, a sorkihagyásokat pedig szögletes zárójelben jelöljük.

A Feredés

[Idegen kéz valószínűleg Csokonai által látott másolata:]

Ni Ni Szemeim ide nézzetek
Ni ekis rosa bokor hirtelen
Mint meg rezzent ott a víz szélen
Ni Ni Szemeim ide nézzetek

[Az 5–8. sor hiányzik.]

Fel tzifrázott kevéj virágának
10 Bibor pompáji el szorodának
Némellyik le esve el terült a dudvák szárain
Nemellyek usznak az itt Lengő
És jádszodozo kerengő
Zefirek szárnyain
15 Nini vigyázzatok
De fenyetek rezet pislogva¹⁰⁸

¹⁰⁶ CSVMÖM Költemények, 2, 588–590.

¹⁰⁷ CSVMÖM Költemények, 2, 584.

¹⁰⁸ reze<g>t [Erős vonással, ráírással javítva.]

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

- Hol öszve vonul hol ki düjved
Most repes vig pattanással forogva
Majd rettegve komor gödreibe süjved
- 20 Tán Istent Láttatok
Nyissátok meg ablaktokat
Ott nem haragos Isten láttzik
Ne féllyetek ott egy szép Nimfa játtzik
Nyissátok meg ablaktokat
- 25 A Rosákon által fénylenek
Sokkal szebb rosái¹⁰⁹
Piroslo ortzáji
Mellyek titeket meg igéztének¹¹⁰
Ah boldog Rosa fa
- 30 Be nyájas Nimfa
Nyukszik alatta árnyekodnak
Ah végybe engem egyik ágadnak

[A 33–34. sor hiányzik.]

[Csokonai a 35. sortól saját kezével folytatja:]

- 35 Ni, ni, ruháit le-vetette,
A' rózsza tövére tete:
Maga indul: most már, most nézzetek,
A' Nézés Istene légyen véletek!
Ah, melly Isteni képnék kell lenni,
40 Melly hátúlról is ennyi grátziákkal kezd jelenni

[A 41–42. sorok kimaradtak.]

- Ah fordúlj erre szép Istenné!
Egek! mi tsuda? ah, szemeim! mit látok?
- 45 Mint reszkettek,
Mint meredtek,
Mint fel lobbanátok,
Már ki pattannátok,
's Tán golyóbiskátok'

¹⁰⁹ sebb [A nyilvánvaló elírást emendáltuk.]

¹¹⁰ [Ezután 4 sor áthúzva:]

Ni-Ni Ruháit le vetette
A Rosa tövére tette
Maga indul most már most nézzetek
A nézés Istene legyen véletek

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

- 50 – A' nézés tövéből kivenné?
Ah, mit látok, irgalmas Egek!
Az én Kintsem¹¹¹ – – – alig pihegek. –
Vissza nézett az én galambom, vissza nézett,
's Szememet, Szívemet, Lelkemet, minden megigézett.
- 55 Az én Kedvesem megy amott. – –
Ah, mint langol szívem belől,
Ah, mint olvadok minden felől,
Isten, Egek! jaj elfogyok,
Ne hagyjatok, mindjárt lerogyok! –
- 60 Az én Kedvesem fut amott,
Ah, ötöt, ötöt láttam ott.
Ő az, de, ah, mit látok? – mezítelen!
Irigylem e' Vidékeknek ezt,
Hogy látják, a' mi engem öl 's éleszt,
65 's Szerelemtársimmá lesznek illy hírtelen.
De tsalódom, ti láttok testén
Valamelly leplet, de melly ritka
Az a' fedél, melly alatt van szívem' kies titka,
's Melly lebeg mez'telen Évám' Édenén.
- 70 E' tsalódás játszódtat e' titeket,
Vagy tsak ugyan látjátok ezeket:
Miként pirosolnak,
Mikor meghajolnak,
Fényes szárjai,
75 Márvány tzombjai,
A' mellyeket főhajtva,
És utána sohajtva
Tsokolnak magok
A' szép virágok.
- 80 Vajha én most, vajha Virág lennék,
Énis illyen Complimentet tennék! –
Nézd a' vékony patyolat'
Vigály felhője alatt,
A' Szerelmes Zefirek mint enyelegnek, –
- 85 Ah, ezt mint irigylem e' játszi seregnek
Némellyik szép lábára tekergődzik,
Egyik kies mellye alá rejtődzik,¹¹²
Másik márvány oldalára könyököl,
Ah, a' szerelemföltés, ah, majd megöl!

¹¹¹ [Aláhúzás a kéziratban.]

¹¹² <Másik> Egyik [Ráírással javítva.]

- 90 Vajha en most, vajha Zefir lennék,
Enis a' legszebbik helyre mennék! –¹¹³
Nézd már a' kristály patakba lépett,
Melly kettőssé teszi ezt a' gyönyörű képet.
A' hízelkedő habok hozzá mint tódúlnak,
95 's Farkok' tsóválva lábához símúlnak.
Vetélkedvén, az első mellyik légyen;¹¹⁴
Melly néki udvarlást tsókolással tégyen.
Már szárait
Már térdeit,
100 Már tzombjait,
Tzombtöveit,
Nyelik el a' fajtalan habok:
Ah, távozzatok fajtalan habok!
Ha feljebb vizitek vizeteket,
105 Menten öszve tördellek benneteket.
Ah, már meg öltetek,
Szerelemtársá lettetek! – – –
Oh, már alig látom szép melyét,¹¹⁵
Jaj, mint nyalogatják nyúgodalmam helyét,
110 Vajha én most, vajha egygy hab lennék,
Én is szerelmes testénn pihennék! –

137. 3v–4r *Dafnis a' Hajnalhoz.*

A kritikai kiadásban *Dafnis Hajnalhoz* címmel szerepel (III, 172, Szilágyi Ferenc szerint valószínűleg 1794 elején keletkezett, Debreczeni Attila e verset bizonytalan keltezésűként 1796 ősze előttre sorolta¹¹⁶). A kritikai kiadás főszöveggént az *Ódák két könyvben. Csokonai Vitéz Mihály által* (Nagy-Várad, 1805) kötetben megjelent szöveget közli. Főváltozatként közli „Nagy Gábornak az autográf összövegről készített másolatát”.¹¹⁷ A mi gyűjteményünkben a vers címe és szövege is Nagy Gábor másolatával azonos, azaz a főszöveg 30 sorával szemben csak 24 soros. Nagy Gábor másolatához képest a helyesíráson túl alig van eltérés: a 10. sorban *teltt* helyett a gyűjteményben *tölt*, s a 20. sorban *pihegő Mellyére* helyett *pihegő hejjére* szerepel. A *legatot* mindkét kézirat kipontozással (–) jelzi. E szöveg nagymértékben segít behatárolni a kézirat gyűjtemény keletkezését, hiszen Nagy Gábor másolata 1796-ban készült.¹¹⁸

¹¹³ Enis <szerelmes testenn> a' legszebbik helyre [Az áthúzott rész fölé irt javítás]; m<pih>ennék [Ráírással javítva.]

¹¹⁴ Vetélked<nek>vén [Ráírással javítva.]

¹¹⁵ <Ah> Oh [Ráírással javítva.]

¹¹⁶ CSVMÖM Költemények, 3, 260; CSVMÖM Osiris, I, 744.

¹¹⁷ CSVMÖM Költemények, 3, 260–261.

¹¹⁸ CSVMÖM Költemények, 3, 260.

138. 4r–v *Chloé Dafnishoz*.

A kritikai kiadásban ugyanezzel a címmel szerepel (III, 173, Szilágyi szerint 1794 elején keletkezett, Debreczeni, bizonytalan keltezésüként, 1796 ősze előttre teszi¹¹⁹). Azonos jellegű, valószínűleg félrehallásból eredő két hiba van csak a gyűjtemény szövegében: a 9. sor *Szerelemrajjal* kifejezés helyett *szemérem Rajjal*, a 18. sorban a kritikai kiadás *ontom* szava helyett *óltom* szerepel. A félrehallás diktálásra enged következtetni, jóllehet a gyűjtemény e második, Csokonai-verseket tartalmazó részében nincs utalás a praeceptor diktálására.

139. 4v *Az Echohoz*.

A kritikai kiadásban *Az Ekhóhoz [I.]* címmel szerepel (II, 102, Szilágyi szerint valószínűleg 1792–93-ban keletkezett, Debreczeni, bizonytalan keltezésüként, 1796 ősze előttre teszi¹²⁰), a főszöveg Nagy Gábor másolata. A helyesírási eltéréseken túl a két szöveg azonos.

140. 5r *Jöszte Poétának*.

A vers már szerepelt a kéziratgyűjtemény első egységében (listánkon a 21. számú, p. 29), a két szöveg a helyesírási különbségeken túl azonos. A kritikai kiadásban hasonló címmel szerepel (II, 93, Szilágyi szerint 1792-ben keletkezett, Debreczeni bizonytalan keltezésűnek tartja, de a szatmárnémeti gyűjtemény szövegével azonos változat nála 1796-os¹²¹). A kritikai kiadás 7. sorát egy *s* kötőszóval megtoldja, az utolsó sor *Vigadozván* szavát a gyűjteményben *Enyelegvén* szóra változtatta a másoló, ezek kivételével a gyűjtemény szövege ismét Nagy Gábor főváltozatként közölt másolatával (K₁) azonos.¹²²

+ 141. 5r–v *A szerelmes szemek*.

A kritikai kiadásban *A' szerelmes szemek* címmel szerepel (II, 136, 1793-ban keletkezett). A főszövegként közölttől két sorban (3. és 5.) van egy-két szó eltérés, ezek közül a 3. sorbeli az 1797-es Rózsi-versekben található (K₂)¹²³ változattal azonos.

+ 142. 5v–6r *A patyolat*.

A kritikai kiadásban *A' patyolat* címmel szerepel (II, 137, valószínűleg 1793-ban keletkezett). Az 5. és a 9. sorban található eltérés; a gyűjtemény szövege Nagy Gábor másolatával (K₄) egyezik, a 9. sor megoldása pedig a debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában őrzött kéziratban találhatóval is (K₅)¹²⁴ azonos.

¹¹⁹ CSVMÖM Költemények, 3, 269; CSVMÖM Osiris, I, 746.

¹²⁰ CSVMÖM Költemények, 2, 280; CSVMÖM Osiris, I, 916.

¹²¹ CSVMÖM Költemények, 2, 242; CSVMÖM Osiris, I, 275–276: *Hívása a Múzsának* címmel.

¹²² CSVMÖM Költemények, 2, 242–243.

¹²³ CSVMÖM Költemények, 2, 572.

¹²⁴ CSVMÖM Költemények, 2, 577–578.

+ 143. 6r–v *A Poétákba lako Istenség.*

A kritikai kiadásban *A' Poétákba lako Istenség [I.]* címmel szerepel (II, 132, 1793-ban keletkezett). A gyűjtemény szövege a debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában őrzött kéziratával (K₃) azonos (kivéve a 16. sorban az *az* névelő *ez* mutató névmásra változtatása).

+ 144. 6v *A távolról kínzó.*

A kritikai kiadásban *A' távolról kínzó [I.]* címmel szerepel (II, 131, 1793-ban keletkezett). A gyűjtemény szövege a kritikai kiadás autográf kéziratból közölt szövegével azonos (azzal a különbséggel, hogy a gyűjtemény másolója következetesen *-be* formát alkalmaz a kritikai kiadás szövegének *-ben* ragja helyett), csak a 9. sorban található egy, a kritikaiból hiányzó *már* szó.

145. 7r *Az Éjj, 's a' csillagok.*

A kritikai kiadásban *Az Éj és a' Tsillagok [I.]* címmel szerepel (II, 138, 1793-ban keletkezett). A gyűjtemény szövege a debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában őrzött közel egykorú másolattal (K₃) azonos, kivéve a 7. sorbeli *Éjemet* elírása (*Egemet* formában), amely elírás viszont a vers számos másolatában felbukkan.

+ 146. 7r–11r *A' Versengő Erzékenységek Laurához.*

A kritikai kiadás *Az elragadtatott [érzékenységek]* címmel közli a valószínűleg 1793-ban keletkezett összöveget, melynek első 35 sora hiányos, mivel a verstisztázati füzetben az első lap jobb oldala le van tépve (II, 134). A szöveget Szilágyi Ferenc a *Lilla* kötetben megjelent későbbi változat alapján pótolta. A vers *Versengő Erzékenységek* címmel szerepelt Csokonai *Első Darab* c. autográf verstisztázatának tartalomjegyzékében is. A gyűjtemény szövege 12 sorral hosszabb, mint az 1793-as összöveg, a 12 soros kiegészítés megegyezik a vers *Lilla* ciklusbeli zárlatával. A gyűjteményben teljes (a vers eddig ismert valamennyi változatában hiányos) a 29. sor. Az alábbiakban, a kisebb eltérések felmutatásán túl, több okból is közöljük gyűjteményünkben a teljes verset: egyrészt segítségével megerősíthető vagy biztosabban rekonstruálható az 1793-as ősváltozat, másrészt a kritikai kiadás 144 sorával szemben az itt közölt változat további két szakaszt tartalmaz (tehát összesen 156 soros). Elképzelhető tehát, hogy szövegünk a vers egy közbülső, eddig hiányzó változatát tárja fel. A sorszámozásban, a könnyebb összehasonlítás érdekében a kritikai kiadást követjük, azaz nem számozzuk a részcímeket (*Szaglás, Látás* stb.). Másolatunk nem (vagy nem egyértelműen) osztja szakaszokra a verset, közlésünkben azonban, a könnyebb összevetés érdekében, a kritikai kiadás szakaszbeosztását követtük.¹²⁵

¹²⁵ A szöveget betűhíven közöljük, a nyilvánvaló elírásokat sem emendáltuk. Az írás jól olvasható, bár a kis és nagy kezdőbetűk, valamint néha a rövid és hosszú ékezetek között alig lehet különbséget tenni.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

A' Versengő Erzékenységek
Laurához.

Laura! Kellemességednek
És mosolygó Szépségednek
Hathatossabb Balsama
Érzésimet meg-szédíté,
5 Meg-bájolá, részegíté,
'S Egy perre borsolta ma.

Kóztók nagy Perlés lázzadott,
Mellyet az abbol támadott
Szent Dicsósség okoza,
10 Hogy mellyik az, ki Tégedet
Meg-érezvén, fel-ébredett'
'S nékik ennyi jót hozza?

Mindenik nagy heveességgel
Perelt, hogy e' Ditsósséggel
15 Bírjon a' többek felett,
Illy formán szóltak egy'másnak
Míg e' heves tivódásnak
Lelkem által vége lett:

Szaglás.¹²⁶

Tudjátok e', hogy magatok
20 Más felé andalogatok
Mas Targyonn szűnyókálva
Mikor a Tántznak öltözött
Szepseg Leanyai között
Laura el jött sétálva

Mikor egy zöld Myrtus mellett
Egy kis szellő rám lehellett
Ambróziás illattal
Mellyet mihelyt észre vettem
Inatok fel ingerlettem
30 Edes Tsiklandozáttal.

¹²⁶ A 19. sorral kezdődően új kéz veszi át a másolást.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

Látás

- Elsőbben is mélyl Álomból
Tévelygő Andalgásomból
Nemde én pattanék ki?
Látták édes Nyílaimat
35 Villámló Pillantásimat
E' kis Berek vidéki.
- Míg tüzes szemem sokára
Ra akadt a' szép Laurára
'S fél oldalt reá tsapott:
40 Ah, mikor a több szem között
Látásunk össze ütközött,
'S egygy mástól langot kapott.
- Ah, mikor Szüz Pillantása
'S elevenebb Katsintása
45 Kétszer az enyimre Lött! –
Bezzeg mind fel pattantatok,
Bezzeg el oszlott álmatok
Melly lankasztott az előtt
- Lebegő Bársony Hajainn
50 Elefánt tetem vállainn
Melly szép színek látszattak?
Rózsát mosolygó Ajjaka,
Hószin Melyje, Márvány Nyaka
Ah, miként el ragadtak!

Hallás.

- 55 Hát mikor mélyl sohajtása,
S Bágygyadt Hangonn tett szollása
Ébredt füleembe hatott:
Edes Ájulás lepett el,
Melly egy Mennyei étellel
60 Ketsegtetett, biztatott.
- Mikor mellé ereszkedtünk,
S Végre, hogy sok kérést tettünk,
Ezt mondotta Szeretek!

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

- 65 Ah, e' szóra vérünk egett,
És minden elevenséget
Tiis le vetkeztetek.
- Mikor mézes beszédjére
Örök hűséget igere,
'S Illy biztató Hangonn szólt:
70 Szeretek! – tsak Teged kedvellek,
Tsak néked élek, 's lehellek,
Míg be nem fed a' sir bólt.
- Akkor, – oh, mert a' Szavának
Olly édességi valának,
75 Hogy élet ömlött belénk, –
Eggy leg édesebb Mennyei
Öröm Gyönyörködése
Repestek vigann felénk.
- Mikor kedvesének mondott,
80 El vett minden bút és gondot
Ez az édes szeretet.
'S Hízkelkedő Beszédének
Mézzén le tsorgó szívének
Mindnyájunk temjénezt.
- Tapintás.
- 85 Közte e' Temjénezésnek
'S e' Mennyei Ihletésnek
Kezeim fel emelém,
Es jó tetelet hálálván
Ez imádni méltó Bálván'
90 Szent Testét meg ölelém.
- Ah, Halhatatlan Istenek!
Mit érzettem? ah, millyenek
Voltak gyenge tagjai!
Mellyek mikor rám hajioltak,
95 Nállok gyengébbek nem vóltak
A' Rózsa' Harmatjai.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

Melyjet Amornak Melege
Olvasztván gyengénn pihege
Két kerek Dombja alatt;
100 Kezemet tévén szivére,
Sűrűn vertt, és minden vére
Hozzám örömmel szaladtt.

Mint a' hó a' Nap hevétől,
Ugy az ő tűz szerelmétől
105 Mind el olvadva valánk,
Eletünk belé költözött,
'S ölelő karjai között
E világnak meg halánk.

Izlés.

Mit ér a' szép Gyümölts maga,
110 Bár kedves az színe, szaga;
Ha jó Izzel nints tele?
Ti tsak Laura' szépségére
Bámultatok, 's máz ízére
Egyyitek sem ügyele.

115 Nints a' Nektár olyan édes,
A' mellyet tölt Ganimédes
Jupiter tsészéjébe;
Oh nem bir az annyi jókkal,
Ha tsak egy illy édes csókkal
120 Nem egyelíti Hébe!

Illy jó Izzel nem kínálja
Gazdag Lakosit Pankája
'S Más termékeny Tartomány;
Ennél édesebb Itala,
125 Már a' Királynak sem vala,
Óh, Mennyei Adomány!

Óh, Méznél édesbb Ajakok!
Millyen Nektárt tsorgattatok
Rózsa szín Kelyhetekből?
130 Melly édes Tsókok valának

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

Mellyeket költsön szopának
Hév ajjakim ezekből!

Tsömört ad az édes, ha sok:
De ezek nem tinalmasok,
135 Ez nem olyan édesség. –
Oh Laura! szám kívánságát
Ne tsald-meg, ne tarts Diétát,
Oh, nints ebbe sok 's elég!

Lelkem.

Mit tzivódtok? ah, szünjetek,
140 Hiveim! mit versengetek?
Tsak Laurát imádjátok:
Lebegjetek Gyönyörűség'
Szárnyainn, 's az örök Hűség'
Pontjára mozgassátok.

145 Miolta Kellemit velem
Éreztetétek, tisztelem
Es imádom az ólta:
Rabja vagyok rab szíjjainn
Rengetvén nyájas Karjainn
150 Szivem hozzá tsatolta.

En Párját nem tapasztalak,
Néki élek, néki halok,
Ö énnékem mindenem!
Jer Laura! jer, Erzésémet
155 Mind ébreszd fel, és engemet
Ne hagyjál veszteglenem! –

+ 147. 11v *Hány a Grátzia? (Ausioniuse.)*

A kritikai kiadásban *Hány a' grátzia? (Ausionius után.)* címmel szerepel (III, 207, valószínűleg 1794 első felében keletkezett). A két szöveg azonos.

+ 148. 11v–12v *Első Szerелеm érzés.*

A kritikai kiadásban *Első Szerелеm érzés [I.]* címmel szerepel (II, 129, valószínűleg 1793-ban keletkezett). A kritikai kiadás a vers első 16 sorát töredékesen közli, a 17–32. sorok – 3 töredékes szón túl – hiányoznak, a 33–64. sorok pedig teljeseek. Debreczeni

Attila ezért csak a 33. sortól hozza a költeményt.¹²⁷ Mivel a gyűjteményben a 12. és 13. levél közötti levelet kitepték, a vers szövege a 12v-n megszakad. Az első versszakot kiegészítheti a gyűjtemény szövege, az 5–16. sorok némileg eltérnek a kritikai szövegtől, továbbá *Laura* helyett *Rózi* olvasható a gyűjteményben. A vers eddig ismeretlen 17–28. sorát most a gyűjtemény szövegéből megkapjuk, s ugyanígy azt a 29–32. sort is, amelyből eddig csak 3 szótöredéket ismertünk. A kritikai kiadás 12. versszaka (a 45–48. sor) hiányzik a gyűjtemény szövegéből, amely az 50. sorral megszakad. A gyűjteményben szereplő szöveg egyik szövegváltozattal (1793, 1797, *Lilla* ciklus) sem teljesen azonos, viszont kitölti a hiányzó részeket, ezért betűhíven közöljük.

Első Szerelem érzés.

Még tsak nem régenébe is
Gyermeki életembe;
Vigadtam s mord Télbe is,
Bú nem lakott szivembe;

5 Ha nyárbann a' szikrázó Rák
Lankasztotta testemet:
Itt a' hives Etéziák
El oltották tüzetem.

10 Ha tikkadó Tetemeim
Szomjúztak a' Melegtől:
Eledtek bádgyadt Ereim
E hives Tsergetegtől.

15 De most Rózi! ah, nem olly Tüz
Nem olly Hévség veszteget,
Nintsen semmi ah, kegyes Szüz!
Mely óltsa e meleget.

20 Bár próbálok minden eszközt,
Nem hivesit Barlangom;
Le dülök a' Gyertyán fák közt
Még sem enyészik lángom.

A' hives Etéziáknak
Ám meg nyitom kebelem;
Még is e' tüzes Langoknak
Orvosságát nem lelem.

¹²⁷ CSVMÖM Osiris, I, 136–137.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2005. CIX. évfolyam 1. szám

- 25 Mit a' fagyos Boreásnak
Fúvására sietek;¹²⁸
De e belső Gyúladásnak
Tüzénn nem enyhithetek.
- Sött e' szörnyü Havasokonn
30 Gyakrann a' Hóba fekszem;
De, ah, nints Hideg azokonn,
Fagyok, még is melegszen!
- Mászsor tikkadt és el alélt
Testem újj életre jött,
35 Ha e' hives forrással éltt,
Melly itt zúg ez Hegy előtt:
- De most, noha Tsípésivel
Ki szedi bár fogamat,
Még is hives vizeivel
40 Ez sem óltja szomjamat;
- Mert minden Tseppjét Tüzemnek
Heve meg emésztette,
Mihelyt lángoló szívemnek
Le folyt vala mellette.
- 45 Míg még gyengébb gyermek valék
Melly könnyü volt pihennem,
Illy kint még nem tapasztalék,
Nem régólta van bennem.
- Nem régólta tsatáz velem,
50 Ah, Rózsím, kegyes alak!

149. 13r–15r [Cím nélkül: *A' Szabadulás*]

A 12. és 13. levél közötti hiány miatt a 13. levél *A' Szabadulás* (*Nitzéhez egy Kánzonetta Metasztazióból.*) c. vers (III, 208) 15. sorával kezdődik. Csokonai e fordítását Szilágyi 1794-re, Debreczeni, bizonytalan keltezésüként, 1796 ősze előttre teszi.¹²⁹ A gyűjtemény szövege a helyesírási különbségektől eltekintve azonos a kritikai kiadásával, kivéve a 67. sort, melynek *bár* zárószavát a gyűjtemény *már* szóra változtatja. A kri-

¹²⁸ Fúvására [Értelemszerűen javítottuk.]

¹²⁹ CSVMÖM Költemények, 3, 526; CSVMÖM Osiris, I, 929.

tikai kiadás az olasz eredeti alapján emendálta épp e szót,¹³⁰ gyűjteményünk darabja tehát szó szerint egyezik a Losonci Farkas Lajos közel egykorú másolatgyűjteményében, a Piros kódexben szereplő szöveggel.

+ 150. 15r–17v *A' Viz ital. Vinum acuit ingenium. – Paradoxum. –*

A kritikai kiadásban *A' Vizital* címmel szerepel (III, 219, Szilágyi szerint valószínűleg 1794 szüretkor keletkezett, míg Debreczeni, bizonytalan keltezésüként, 1796-ra teszi¹³¹). Szövegünk teljesen egyezik a kritikai kiadásban közölttel, az egyetlen különbség a másoló értetlensége: a 3. sorban az értelemszerű *haltok* szó helyett *holtak* szerepel.

151. 17v–20v *A' Dugonits oszlopa.*

A kritikai kiadásban *A' Dugonits' Oszlopa* főszövege az 1805-ben megjelent *Alkalmatosságra írt versekben* közölt (III, 237, 1795-ben keletkezett), a főváltozat pedig az 1795-ös címnélküli ősfogalmazvány. A főszövegtől való (az 1, 14, 17, 18, 28, 49–50, 62, 74, 78, 94, 96, 102, 109, 112, 113, 117, 121, 132. sorokban található) eltéréseiben a mi gyűjteményünk szövege azonos a *Diétai Magyar Múzsában* (1796; VIII, 117–123) megjelent szöveggel. Három nyilvánvaló tévesztés figyelhető meg ezen túl: a 68. sor *dudvás* szava helyén bizonytalan olvasatú (*indas* vagy *dudvas*) szó szerepel, a 56. sorból egy *nem* szócskát kifelejt, a 135. sorba egy 's kötőszót beiktat a másoló.

152. 21r–v *Tsikorgónak, egy Hazánkba' kedves Versszerzőnek Trója' Fel dűlásáról íratott Poemájának Kezdeté.*

A kritikai kiadás *Tsikorgó Versei a' Trójai háborúról* címmel közli (II, 113, 1791–92-ben keletkezett). A főszöveg a versnek a *Tempefőiben*¹³² található címnélküli autográf tisztázata. A gyűjteménybeli változat címe a népszerű vers több közel egykorú másolatában megtalálható (vö. Losonci Farkas Lajos másolatgyűjteményével, a kritikai kiadásban K₄¹³³). A mi gyűjteményünkben a vers végén a pont után – 's. a' t. áll. A másoló több esetben hibázott (pl. a 25. sorban *Tzentaurust* ír *Centaurus* helyett, a 26–27. sorokban megcseréli a *Törököt – Görögöt* rím��avak sorrendjét), előfordul azonban, hogy szövege értelmesebb, mint a főváltozat (a 17. sorban *Svadroniis*, a 23. sorban *Fe<s>htunggal* szerepel). (Ugyanezen szövegváltozat első 21 sora található a 35v–36r lapokon. Lásd alább.)

153. 22r *A' Búkkal küszködő.*

A kritikai kiadás is *A' búkkal küszködő* címmel közli (II, 101, Szilágyi szerint 1792-ben keletkezett, Debreczeni, bizonytalan keltezésüként, 1796-ra teszi¹³⁴). A kritikai ki-

¹³⁰ CSVMÖM Költemények, 3, 526.

¹³¹ CSVMÖM Költemények, 3, 574; CSVMÖM Osiris, I, 321–323.

¹³² CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei: Színművek*, 1–2, s. a. r. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, Bp., 1978 (a továbbiakban: CSVMÖM Színművek), 1, 68–69.

¹³³ CSVMÖM Költemények, 2, 336, 338.

¹³⁴ CSVMÖM Költemények, 2, 276; CSVMÖM Osiris, I, 327–328.

adásnak a *Diétai Magyar Múzsából* vett főszövege (*Sírba temet*) az utolsó sor egyetlen szavában tér el a gyűjteménybeli szövegtől (*Porba temet*): ez utóbbi megoldás olvasható Nagy Gábor másolatában és a *Cultura* II. felvonásának 12. jelenetében is.¹³⁵

154. 22r–v *A Fel éledt Pásztor.*

A kritikai kiadás *A' feléledt Pásztor [I.]* címmel közli (III, 174, Szilágyi szerint 1794-ben keletkezett, Debreczeni is 1795 előttinek tartja¹³⁶). A vers gyűjteményünkben is háromszakaszos, szövege megegyezik Nagy Gábor másolatával, de a harmadik szakasz duettjét gyűjteményünk *Mind a' Kettenn* címmel jelöli.

155–156. 23r–35v *Állatok Diálogusi.*

155. 23r–29r *A Bagoly, és a' Kótsag.*

Csokonai két dialógusát *Állatok' Diálogusai* címmel közli a kritikai kiadás, ezek közül először *A' Bagoly, és a' Kótsagot*.¹³⁷ A gyűjtemény szövege apróbb pontokon tér el a kritikai kiadástól, az eltérések több esetben egyeznek egyik-másik szövegváltozattal, ezek az egyezések azonban esetlegesek. Egyes szöveghibákból diktálásra következtethetünk (a 150. sorban a *Phillisemnek* szót láthatóan nem értette a másoló, és az értelmetlen *Fil leszek* szavakat vetette papírra).

156. 29r–35v *A Pillangó és a' Méh.*

A kritikai kiadás *A' Pillangó és a' Méh* címmel hozza Csokonai autográf kéziratából a dialógus szövegét, a 4. szám alatt, az 1790–95 közötti időből keltezve.¹³⁸ A változások a másoló figyelmetlenségéből adódnak, egyébként rendkívül pontos a másolat. A 18. sorban kimaradt a *forró kebelével*, a 37. sorban *nézi a' vidéket mint egy őr a' Temesvár Tornyaiinn* olvasható, de a gyűjtemény másolója eltévesztette és utólag koriggálta a szöveget: *nézi mint egy őr a' Temesvár Tornya vidéké<n>t. nyaiinn* [sic!]. A 109. sorban *alszunk* helyett *leszünk* szerepel. A 172–173. sorban a botanikai szakkifejezéseket (*vígály Típpan, Oroszlánfögfű*) kihagyta a másoló, az első esetben jelölés nélkül, a másodikban pedig egy vonallal jelölte a hiányt.

157. 35v–36r *Tsikorgónak, egy Hazánkba kedves Vers szerzőnek Trója feldúlásáról íratott Poémájának kezdete.*

A kritikai kiadás *Tsikorgó Versei a' Trójai háborúról* címmel közli (II, 113). Jelen részlet a vers első 21 sorát tartalmazza, helyesírásában ugyan eltér, szövegében azonban egyezik a gyűjtemény 21r–v lapjain olvasható változattal (listánkban a 152. sz.).

¹³⁵ CSVMÖM Színművek, 2, 165.

¹³⁶ CSVMÖM Költemények, 3, 275; CSVMÖM Osiris, I, 218.

¹³⁷ CSVMÖM Szépprózai művek, 11–16.

¹³⁸ CSVMÖM Szépprózai művek, 16–21.

+ 158. 36v–39r *Minden Szerelmes Katona. Militat omnis amans. Ovid. Ogni Aman-
te e Guerriero. Metas.*

A kritikai kiadás *Minden szerelmes katona* címmel közli (III, 238, 1795 májusában keletkezett). A gyűjteményből hiányzik a vers prózai bevezetője és zárata, amely a versnél később, legkorábban 1796-ban készülhetett.¹³⁹ A versnek számos másolatát ismerjük. Gyűjteményünk szövege néhány apró eltéréstől eltekintve megegyezik a kritikai kiadásban közlöttel. A 23–24. sort, nyilván tévedésből, felcserélte a másoló. A 27., 80. sorok eltérése, valamint a 73. sor kipontozása (Tz–) Nagy Gábor részben főszövegnek tekintett változatával (K₂) azonos.

159. 39v *Egy Kétségbe esett Maga gyilkosa.*

A kritikai kiadás *Egy kétségbeesett Magagyilkosa* címmel közli (III, 223, Szilágyi szerint valószínűleg 1794 végén keletkezett, Debreczeni, bizonytalan keltezésűként, 1796 ősze előttre teszi¹⁴⁰). Sorösszevonások következtében a gyűjteményben a vers csak 21 soros (a 7–8–9. és a 12–13–14. sorokat vontta össze a másoló). A vers 3. sorának eltérése (*Tartarus’ – Erynnis*) Nagy Gábor másolatával (K₂) egyezik.

160. 40r–v *Egy Bétsi Magyar Gavallér.*

A kritikai kiadás azonos címmel közli (III, 206, Szilágyi 1794-re, Debreczeni, bizonytalan keltezésűként, 1796 ősze előttre teszi¹⁴¹). Szövege apróbb eltérésekben egyezik a kritikai kiadás főváltozataival.

161. 40v–42r *A’ Fársáng’ Bútsúzó Szavai.*

A kritikai kiadás azonos címmel közli (II, 133, valószínűleg 1793-ban keletkezett). A gyűjtemény szövege három helyen tér el a kritikai kiadás főszövegétől (34, 40, 45. sor), az eltérések esetlegesnek látszanak, mivel csupán a 45. sorbeli egyezik az autográf-fal közel egykorú másolattal (K₂: debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, R. 788).

162. 42v–43r *Az emésztő Tűz.*

A kritikai kiadás *Az emésztő tűz* címmel közli (II, 107, Szilágyi 1792-re, Debreczeni 1793-ra teszi¹⁴²). A 13. sor egy elírásától eltekintve a gyűjtemény szövege a közel egykorú másolattal (K₂: debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, R. 788) egyezik.

¹³⁹ CSVMÖM Költemények, 3, 710. A prózai bevezetőt a keletkezésére vonatkozó külön megjegyzés nélkül közli Debreczeni: CSVMÖM Osiris, I, 226–230.

¹⁴⁰ CSVMÖM Költemények, 3, 593; CSVMÖM Osiris, I, 743.

¹⁴¹ CSVMÖM Költemények, 3, 517; CSVMÖM Osiris, I, 767.

¹⁴² CSVMÖM Költemények, 2, 296; CSVMÖM Osiris, I, 150.

163. 43r–v *Az Anakreoni Versek*.

A kritikai kiadás *Az Anakreoni Versek [I.]* címmel közli (II, 106, Szilágyi szerint valószínűleg 1792-ben, Debreczeni szerint 1796 ősze előtt keletkezett¹⁴³). Az utolsó 2 sor hiányzik.

3. táblázat

A szatmárnémeti kézirat harmadik egységének (1–44v) versei
(A szatmárnémeti gyűjtemény alapján rendezve)

(Segítségül ABC-be rendeztük a szatmárnémeti gyűjtemény verseit, megadjuk a kritikai kiadás kötetszámát és a vers sorszámát, valamint a szatmárnémeti gyűjtemény lap-számát és az általunk készített listaszámot. Táblázatunkból kihagytuk a két átlatdialógust.)

A	B	C	D
A vers címe a szatmárnémeti gyűjteményben	Lapszám uo.	Sorszám a listánkon	A vers címe (és száma) a kritikai kiadásban
<i>A' Búkkal küszködő</i>	22r	153	<i>A' búkkal küszködő</i> II, 101.
<i>A' Dugonits oszlopa</i>	17v–20v	151	<i>A' Dugonits' Oszlopa</i> III, 237.
<i>A' Fársáng Bútsúzó Szavai</i>	40v–42r	161	<i>A' Fársáng' Bútsúzó Szavai</i> II, 133.
<i>A Fel éledt Pásztor</i>	22r–v	154	<i>A' feléledt Pásztor [I.]</i> III, 174.
<i>A Feredés</i>	1r–3r	136	<i>A' Feredés</i> II, 139.
<i>A patyolat</i>	5v–6r	142	<i>A' patyolat</i> II, 137.
<i>A Poétákba lako Istenség</i>	6r–v	143	<i>A' Poétákba' lako Istenség [I.]</i> II, 132.
[<i>A' Szabadulás. Cím nélkül, eleje hiányzik</i>]	13r–15r	149	<i>A' Szabadulás. (Nitzéhez egy Kánzonetta Metasztazióból.)</i> III, 208.
<i>A szerelmes szemek</i>	5r–v	141	<i>A' szerelmes szemek</i> II, 136.
<i>A távolról kinzo</i>	6v	144	<i>A' távolról kinzó [I.]</i> II, 131.
<i>A' versengő Erzenységek Laurához</i>	7r–11r	146	<i>Az elragadtatott [érzenységek]</i> II, 134.
<i>A' Víz ital. Vinum acuit ingenium. Paradoxum</i>	15r–17v	150	<i>A' Vízital</i> III, 219.
<i>Az Anakreoni Versek</i>	43r–v	163	<i>Az Anakreoni Versek [I.]</i> II, 106.
<i>Az Echohoz</i>	4v	139	<i>Az Ekhóhoz [I.]</i> II, 102.
<i>Az Éjj 's a' csillagok</i>	7r	145	<i>Az Éjj és a' Tsillagok [I.]</i> II, 138.
<i>Az emésztő Tüz</i>	42v–43r	162	<i>Az emésztő tűz</i> II, 107.
<i>Chloé Dafnishoz</i>	4r–v	138	<i>Chloé Dafnishoz</i> III, 173.
<i>Dafnis a' Hajnalhoz</i>	3v–4r	137	<i>Dafnis Hajnalkor</i> III, 172.
<i>Egy Bétsi Magyar Gavallér</i>	40r–v	160	<i>Egy Bétsi Magyar Gavallér</i> III, 206.
<i>Egy Kétségbe esett Maga gyilkosa</i>	39v	159	<i>Eggy kétségbeesett Magagyilkosa</i> III, 223.
<i>Első Szerelem érzés</i>	11v–12v	148	<i>Első Szerelemézés [I.]</i> II, 129.
<i>Hány a Grátzia? (Ausoniuse.)</i>	11v	147	<i>Hány a' grátzia? (Ausonius után.)</i> III, 207.

¹⁴³ CSVMÖM Költemények, 2, 293; CSVMÖM Osiris, I, 917.

A	B	C	D
<i>Jöszte Poétának</i>	5r	140	<i>Jöszte Poétának</i> II, 93.
<i>Minden Szerelmes Katona. Militat omnis amans. Ovid. Ogni Amante e Guerriero. Metas.</i>	36v–39r	168	<i>Minden szerelmes katona</i> III, 238.
<i>Tsikorgónak, egy Hazánkba kedves Vers szerzőnek Trója feldúlásáról iratott Poémájának kezdete</i>	35v–36r	157	<i>Tsikorgó Versei a' Trójai háborúról</i> II, 113.
<i>Tsikorgónak, egy Hazánkba' kedves Versszerzőnek Trója' Fel dúlásáról iratott Poémájának Kezdeté</i>	21r–v	152	<i>Tsikorgó Versei a' Trójai háborúról</i> II, 113.

A kötet negyedik egysége: a tartalomjegyzék

A 44. levél versóján kezdődik (A–Q) a betűrendes tartalomjegyzék. A kötet utolsó 2 levelét (az előzéklapok párját) kitepték.

164–165. 45r–47v *Vemhes heves barna fatja...* (45r–46v) és *A festett ortza* (47r–v).

A tartalomjegyzék alatt üresen maradt helyekre másolták be, utólag, (Rím) Kováts József két versének részleteit.¹⁴⁴ Az azonos íráskép alapján az I–II. levél (*A keserűség*) másolója írta be e két verset is.

A szatmárnémeti kézirat valódi értékét még nem tudjuk felmérni: ehhez a pontos és teljes másolat hosszas tanulmányozása szükséges. Legértékesebb hozadékát minden bizonnyal azok az új versszövegek, versváltozatok és kiegészítések jelentik, amelyeket semmilyen más Csokonai-gyűjteményből nem ismertünk eddig. Elképzelhető, hogy a szatmárnémeti gyűjtemény anyaga módosítja a korai Csokonai-kéziratok, címlisták, autográf és másolt jegyzékek keletkezési idejéről és körülményeiről eddig vallott nézeteket. A gyűjtemény ismertetésével igyekeztünk még gazdagabbá és árnyaltabbá tenni a már eddig is oly nagy gondal megrajzolt Csokonai-képet.

¹⁴⁴ E verseket Stoll Béla azonosította, segítségét köszönjük.